

THURY ZOLTÁN
URAK ÉS PARASZTOK

BUDAPEST
LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)
CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA.

TARTALOM

Urak és parasztok.

Este.

Éjjel.

Orvosságok.

Szerencsétlenség.

A botrány.

A két Glubovitz.

A komponista.

A szerző.

Urak és parasztok.

Dél felé kezdett el esni az eső, de csak permetezett, s úgy tréfázott, hogy abbahagyta, meg újra kezdte. Nem volt valami komolyan nagy idő, bár fekete volt az ég, mint valami sötétbarna posztó, amire piszkos kék tintafoltokat mázoltak el fellegetnek. Inkább a dörgés volt ijesztő. Valami messze búgással kezdődött el, mindig közeledett a hangja s olyan rémséges hangos lett, mintha valami ennél a világnál nagyobb vadállat ordítana le messzi magasról és úgy hallgatott el, mint Úrnapján a rossz sortűz, amit a rekrutákkal vegyes század puffant a levegőbe a templom előtt. Még elpukkant utána egy-egy láthatatlan röppentyű, aminek a nyomában aztán egyszerre lángba borult az ég és fölváltva vörös, sárga meg fehér színekben égett az egész óriás kupola, mintha elképzelhetetlen nagy rémek csapdosták volna egymásba az ember feje fölött a fáklyákat. Szinte sziporkázott a mindenféle nehéz szagokkal telített sűrű levegő, amely pedig tunyán mozgott erre-arra egy-egy libbenéssel s még a füstöt is a földön hagyta, a helyett, hogy játszott volna vele, mint máskor, jobb kedvében. És az egészben az a legnevezetesebb, hogy a réten egyszerre megbolondult a csorda. Az ökör föltartotta az orrát a levegőbe s szagolt mint a kopó, aztán meg ideges lett a buta nagy állat, elkezdett remegni, döfölte egymást, nagyokat bögött s vad rohanással haza indult, be a faluba. A tanyafészkerre rá se néztek, amikor bögve eliramodtak mellette s negyedórával később értek nyomukba a gulyások. Akkor már benn a faluban, emberek között húzta meg magát a sok barom, és elcsendesedett a pajtáiban, lihegve a nagy futás után, körül pedig még feketébb lett az ég, tisztára éjszaka s künn a falu körül szomorúan hajtotta le a fejét az istenítélet előtt a buza meg a rozs.

Estefelé érkezett meg a patak. Még messze volt, amikor már hallani lehetett a szavát. Zúgott s amint leszakadt a hegyek közül, egyszerre háborgó, piszkos szürke tenger lett a határ. Percz alatt megteltek a kubikgödrök, aztán nagy víztábla lett az egész rétség, jobbra is, balra is elkezdtek kongani a harangok a szomszéd falvakban s az ember a végtelen víz közepén tanácstalanul, bambán bámulta az eget. Olyan beláthatatlan volt a veszedelem, hogy haszontalan gyerekjátéknak látszott ellenében minden. Csak kiabáltak: uram segíts s most már itt is rángatták a harangot, a kicsit is, meg a nagyot is, de nem úgy, mint vasárnap, hanem mintha belebolondult volna a bajba a harangozó is.

Az öreg Rettegi Sándor a szép, régi kőház tornácán állott s onnan kiabált le a béreseknek az udvarra. Mellette az asszony gyapotkendőbe bujva reszketett s egy kis cseléd a kisasszony után jajgatott. A gazda is halvány volt és aggodalmas, hanem keménykedett s gorbombán leszidta a siránkozó gyereket:

- Eredj pokolba: mit nyávogsz itt a nyakamon. Majd megjön, ne félj.

A kisasszony még reggel bement a városba. Négylovas kocsira pakkolták föl egy csomó komisszióval, amik külön-külön czédulákra voltak írva. Azonkívül neki magának is volt elég dolga. Vitt magával vagy husz forintot, hárászra, selyemre... Az anyja most már hangosan sirt az ura mellett és kunyorált neki:

- Csinálja valamit... küldjél valakit eléje Sándor, ez nem tréfa, nem tréfa...

- Hazahozza az a négy ló, ha már utban vannak. Ha pedig még nem indultak el, csak van eszük s nem jönnek.

- Honnan tudjam én azt? Fogass be, én megyek eléje. Sándor, ha baj éri... Tudod, hogy kettő már meghalt... Ha ez az egy is meghal, akkor elvesztem az eszem...

A gazda megfogta az asszony kezét, magához vonta, s most már szorongva bámult bele a viharba maga is. Lenn a cselédek a pinczét üritették ki. Közéjük kiáltott:

- Pista! Nyergelj!...

Az asszony erre még jobban megijedt.

- Nem te! nem engedlek...

A férfi kibontakozott s indult lefelé a lépcsőn:

- Menni akarok.

Lenn a vízben állva várta meg, míg elővezették a lovat, fölkapaszkodott a nyeregbe s neki-vágott a tengernek. Az asszony pedig végig esett a kis cseléd mellett a kövön s nyitott szemmel és hangtalanul lihegett. A kis leány az ölébe vette a fejét és dörzsölni kezdte a homlokát hogy térjen magához. És nagy nyomasztó csend lett a házban. A többi cseléd is eltátotta a száját s bámulták a kapu nyílását, amelyen kilovagolt az ur. Míg hallották, hogy hogyan csapja be ütemesen a vízbe a lábait a ló, még suttogtak, azután pedig megvette őket a rejtelem, a mibe eltűnt a ló meg a lovas, meg az egész nagy kép körös-körül, és csak néztek erre-arra s várták, hogy leessék a vállukról a gond. A kas lépcsője volt a legmagasabb, arra gyűltek föl tanácsba s összedugva a fejüket, reszketve pusmogtak.

Azalatt pedig már régen elakadt az uton a kisasszony.

Gerend táján érte el a kocsit a víz. Akkor már az út töltésére is fölhágott az ár és a kavics-rakások mutatták még egy darabig, hogy merre van az út. Visszafordulni már nem lehetett, mert hátul még veszedelmesebb volt a világ... A lejtőn nagyon ömlött le a víz s amikor a lány egyszer hátrafordult, ijedten kapta vissza a fejét. A város tornyai feketén meredtek bele az égbe, mint valami magas, szimmetrikusra formált árnyak s mintha úgy inogtak volna jobbra-balra, mint a jegenye, ha szél fúj. Ettől megijedt s remegve szólott a kocsisnak, hogy gyorsabban hajtsen.

A vén kocsis kibontotta az ostort s nagyot kongatott a lovak feje fölött, de azért csak lassan, a lábait óvatosan rakva küzködtek az állatok az árral s némelyik hátranézett néha, a nagy értelmes szemeit a kocsisra meresztve, mintha mondani akart volna valamit. De azért csak mentek s csak akkor bicsaklott meg bennük az erő, mikor egy kis lejtőre kerültek s a bordáikat kezdte mosni a víz. A kocsis pokróczokat dobált hátra a kisasszonynak, hogy csak takaródzzék be jól és káromkodva dörmögött:

- Itt pusztulunk, kisasszony.

A leány fölhuzta a lábait az ülésre s fehérre válva várta, hogy mi lesz. Mikor apadt a víz s reménykedett, hogy még se vész el ebben a sötét lében, ami beláthatatlanul körülölelte, haza gondolt s ő kiabált ki a lovakra, hogy siessenek, mintha ez használt volna. Aztán meg, amikor újra ellepte a víz a kocsit, imádkozni próbált. Valahogy rendetlenül összeszedte magában a miatyánkot és mondta, mint a gép. Mozdulni se mert, mert a kocsit jobbról-balról lökdösték a hullámok. A kocsis is eleresztette a gyeplőt, belefogózkodott az ülésbe és ő is motyogott csendesen valamit, amihez megemelintette a kalapot. Aztán sokszor hátrafordult, mondani akart valamit, de mindig csak lenyelte. Mikor új kaptatóra értek s megint előttük állott a lejtő, amin uszik majd a ló is meg a kocsis is, végig törülgette az arcát egy nagy vörös kendővel s csendesen beszélni kezdett a leánynak.

- A kisasszony fiatal s ha veszni kell, az a rendje, hogy én pusztuljak, a vén. Az már úgy lesz. Azért kérem alázatosan, hogy ha itt maradnék, tessék gondot viselni a kis unokámra. Ugy áldja meg az én istenem a kisasszonyt, mert én se voltam soha rossz cseléd.

A leány fölbámult a bakra, ahol a vén ember beszélt, de nem is igen tudta megérteni, hogy mit mond. Összezavarodott az agyában minden arra a gondolatra, hogy nem kerül haza. Érezte, hogy fulladozik, pedig még csak a félelem fojtogatta. Nem az a végtelen piszkos víz, ami a

kocsi oldalait nyalja és utána nyulkál. Pihegett s egyszerre föluggott a kocsiban és megragadta a kocsis karját:

- Hajts!

- Nem lehet, kisasszony.

- Verd véresre a lovat, szakadjon ki a lelke, csak menjen...

Mikor a vén ember csendesen intett, hogy nem lehet erőszakoskodni, visszarogyott az ülésre s tompa elfásulásba esett. Behunyta a szemeit és várta, hogy mi lesz. Most már nem is imádkozott. Ugyanis mindegy... Arra riadt föl, hogy a bakon rémülten kiabálni kezdett a vén ember.

- Végünk van.

- Mi baj?

A kocsis szakadozott szürke tömegre mutatott jobbra, ahonnan az ár jött. Nagy csomó tuskót hozott rohanásban a víz, egyenesen neki a lovaknak. A fa tompán koppant, amint egymáshoz ütdött és rohant lefelé. Nyihogva igyekeztek félreugrani a lovak, de a szerszám összetartotta őket s egymást rugdosta és marta a négy állat. Aztán panaszosak lettek. Özönnel jöttek a tuskók bele a sügyükbe meg az oldalukba. A szögletes hasábok fölhasították a bőrüket, ami utánuk jött, az már a husba vágta be magát. Az első két ló lefeküdt a vízbe s tölcserít fujtak maguk előtt a sűrű zagyvalékba. A második kettő még állotta egy darabig a veszedelmet s aztán az egyik ezek közül is elbukott, egészen be a víz alá. Esésében oszlopot fecskendezett föl a vízből és sárgás lével lett tele a kocsi. A negyedik reszketve állott. Patakozott belőle a vér... Homályos szemeivel néha hátranézett nagy szomorúan, a vén kocsis pedig leeresztette a karjait s elkezdett keservesen sirni.

Hirtelen hátrafordult s rekedten, egészen belelágylva a fájdalomába, szólott a kisasszonyhoz:

- Ne felejtse el, amit a gyerekekről mondtam. - Aztán előre mutatott a lovakra: - Ezeknek már vége.

Messziről hangos szó hallszott:

- Eszter! Eszter!

A lány föluggott és egy fűzfa mögött messze, hogy alig ismert rá, az apját látta. Az öreg Rettégi lóháton küzdött az árral, de nem tudott előbbre jutni s a fűzfa alatt megállott. Megint kiáltott a leánynak:

- Ül fel egy lóra és jer ide.

A leány összeszedte minden erejét és visszakiáltott az öregnek:

- Nincs ló!

Az öreg olyant szoritott maga alatt a lovon, hogy az állat nyivogni kezdett s nekiindult a víznek. Az ár azonban visszasodorta a fa alá. Azalatt a kocsit döngették a hasábok. Már majdnem szétmállott az öble is. Kerekei már összetörtek s most már igazán a víz himbálta az egésztest, mint valami ladikot. A leány újra visszaesett az ülésre s azon gondolkozott, hogy mi az, ha az ember megfullad a vízben. Eláll a lélegzete... Fog-e nagyon fájni? Befogta a száját és próbálta, hogy mi lesz majd. Rémmülten kapkodott a levegő után, amikor belemeredtek szemei a próbába s meghült benne a vér.

És akkor valaki a kocsi mellé állott. Erős, nagy paraszt került oda valahonnan, mintha a vízből bujt volna ki s szó nélkül kiemelte a lányt a kocsiból, s úgy az ölébe fektetve, mint ahogy a

gyermeket szokás, megindult vele keresztül a réten. Pár lépés után visszafordult s kiabálni kezdett a fűzfa felé, ahol az öreg Rettegi kínoztatta a lovát.

- Csak menjen haza az úr. Akkorra mi is ott leszünk.

Azzal megint nekiindult a víznek. Derékig ment benne, de birta. A leány remegett a karjaiban, s egyszer, mikor nyakig belemerült a szürke vízbe, körülfonta karjaival a nyakát. A nagy paraszt pedig rámordult:

- Csendesen legyen a kisasszony... Itt maradunk mindketten.

Mikor pedig elért a régi kőházig, fölvitte a leányt a tornácra, maga pedig nehezen lihegve leült a küszöbre pihenni. Fenn zavaros nagy lárma lett. Az asszony nagyot sikoltott s mind a kettejüket egyszerre ölelte magához a férfi. És sirtak, fuldokolva, ujjongva, lenn pedig térdig vízben éljenzett a cselédség. Végül eszükbe jutott a nagy paraszt is.

A vén Rettegi lejött hozzá s kezet nyújtott neki. A paraszt azonban visszavonta a magáét. A gazda meg volt bántva s mérgesen szólott reá.

- Mi a baja Kovács Ferencz? Nem jó kéz tán ez magának?

Csendesen felelt a paraszt.

- Pörösködünk. Míg az a négy hold ide nem megy, vagy oda nem megy, nem barátkozom.

Az öreg Rettegi gondolt egyet s megint nyújtotta a kezét.

- Hát menjen oda. Maga haza hozta a leányomat, én megköszönöm.

- Köszönje meg az úr, de ne így.

- Hát hogy?

- Ugy, hogy: köszönöm. Arról pedig majd tesz a törvény. Annak a dolognak nincsen semmi köze ehhez a dologhoz. Igazságot ítél majd nekem a bíró.

Este.

Estefelére fordult már az idő; némely ablakokban, amelyeken belül hivatalos emberek dolgoztak meg nagy asszonytársaságok kávéztak, megjelent a magas négyszögbe kivágott sárga esti fény, ami fehér foltban esett le a nagy gyalogjáró szürkeségére. A világosság-koczkákba néhol egy-egy, a lámpa meg az ablak közé helyezkedett otromba nagy fej hullott bele az ablakból, másutt hosszú vékony karrikatúra emberek mozogtak s mindenén végiglaposodott az utcza népe jövet-menet lökdösve egymást fázósan, sietve... Az égből lomha ólmos eső hullott alá. Eredetileg hó akart lenni, de utközben fölolvadt a mindenféle füstben meg a párában, s hideg izzadsággal vontá be a göröngyös utat. És szürkeséget, vigasztalan komor ködöt vert le az utakra, amiből mintha torlaszszal küzdene, nehezen bontakozott ki messze az út végén a villamos kocsi... Azután is úgy jött, mintha tapogatóznék és csengetett s eldöcögött a házak között egy sor homályos, zörgős ablakkal, amelyek alatt szürke iszappárába veszték el a kerekek. Ki a köztemető felé hosszú magas kőfal szaladt az út mellett bele a levegőtengerbe s annak is a végén átküzdvé magát a homályon, pici, gombostűhegynyi csillag ragyogott már vagy negyedóra óta...

A fal alatt pedig egy férfi ment, meg egy asszony. Nem egymás mellett, hanem sorjában. Elöl az ember meggörnyedve, mintha nagy terhet czipelne s nehezkesen topogva a vizes porondon. Nagy csizmaszárak lötyögtek a lábain. Szikár, öreges legény volt, úgy negyvenöt esztendő, de ahogy nagyon szuszogva baktatott, ötvenötnek is látszott. Hátról az asszony sokkal fiatalabb volt. Nagy kendőbe bonyált arcza nem is olyan régen szép volt, rajta maradtak mostanáig is a kedves, szelid vonások, a mikben a becsületesség tükrözik vissza. Nehezen ért az ura nyomába. Kis, leányos, a sok munkában félbemaradt testét formátlanná tette az, hogy közel szállongott a feje fölött valahol a szürke párában az anyaság. Sirt is. Nem hangosan, csak úgy, hogy néha fölcsuklott s azután nyögött: Jaj istenem, jaj istenem, elvetted, elvetted...

Az ember elöl fülére húzta a sipkát, hogy ne hallja s bosszankodott. Egyszer aztán az asszonyt se hallotta már, elmaradt. Hátranézett, kereste s mikor visszament és a kőkerítéshez dülve, zokogva találta, méregbe jött.

- Hagyd már abba! Ugy siratod, mint valami uri asszony siratná, ha csak egy volna neki. Van még otthon elég s még több is. Mert a szegény emberhez jön az is, aminek a gazdaghoz kellene menni...

- Az isten adta.

- Az, de a költséget nem adja hozzá.

Letette maga elé a földre a pakkját, egy kis kék koporsót, aminek a födelén egybefolyt a sötétségben a durván rámozolt fehér virág, és lábára segítette az asszonyt. Messze az utcza végén a város felől újra belefúrta magát a sötétbe egy vörös lámpás villamos kocsi s mig jött, az asszony gondolt valamit.

- Tán fölvenne. Próbáld meg.

- Hogy próbáljam? mit próbáljak rajta? Muszáj neki. Személyszállítás ez, rá van írva. Gyere csak.

- De hát ez itt ni.

- Személy, halott személy... - Lassankint méregbe jött, amint arra gondolt, hogy talán nem veszik föl a kocsira és káromkodott. - A fejibe verem neki, ha akadékoskodik. Mert az urnak jó dolga van még ebben is. Előáll a batár a fehér lovakkal, a kék batár, a mi gyermeknek való,

aztán beülnek az uri népek, elől az üveg ferslógba beteszik a kis koporsót s kocsikáznak még a bánattal is. Az urnak még a temetés is mulatság.

- Ne mondjál ilyet! Rosszúl esik az embernek.

- Nem bántalak én téged.

- Sirnak ők is, nekik is fáj...

- Igen a batárban mégis csak más az, mint ha itt czepelem még a testet is. Gyere nő...

Indulatosan fogta meg az asszony kezét, hogy magával húzza a legközelebbi lámpáig, ahol megáll a kocsi. Még idejében odaértek. A hosszú sor vizes ablak épen előttük állott meg s az ember előbb a kocsi fölugrójára tette a kis koporsót s aztán fölkapaszkodott maga is. Lenn az asszony várta, hogy mehet-e utána. Nem mehetett. A kalauz éppen akkor jött ki a kocsiból s előbb nagyot bámult, aztán meg szitkozódni kezdett.

- Elment tán az esze? Na még mire gondol.

Az asszony hátul rémulten rángatta az urát.

- Vedd el, még lelöki...

- Majd lelököm én őtet.

- Vedd el, János, ne erőszakoskodj.

A kalauz csengetett s a kocsi megindult. Az ember úgy kapta róla le a koporsót, hogy utána ment vagy két nagy lépéssel és fenyegetett utána az öklével.

Az asszony csitította:

- Mindjárt mondtam, hogy ne is próbáld...

A kis mérges ember még mindig kiabált:

- Veszszen meg a fajtád, - s csak akkor csendesedett meg, amikor már elkanyarodott a kocsi és a csengettyűje is alig hallatszott. Már csak sötéten bámult bele a tűzvonalba, amit a vörös lámpa nyomán még mindig maga előtt látott az alkonyatban s magában dörmögött:

- Ha tiszt ül föl vagy valami dáma, vele engedik még a kutyát is. A szegényt nem, pedig ez a kicsi kutya itt már nem ugat meg senkit.

- Gyerünk szép lassan.

Megint nekivágtak az utnak a kerítés mellett. Minden lépésnél sötétebb lett már s az asszony néha megbotlott egy-egy kőben. A férfi is megállott ilyenkor egy pillanatra és korholta. Valami olyan paraszt gyöngédséggel szólott hozzá, amiben benne van a nembánomság is, de még az is kitetszett a szavából, hogy rosszúl esnék neki, ha baj érné az asszonyt.

- Elbukdácsolsz. Nem tudsz a lábad alá vigyázni. Mindjárt ott hagyhatjuk aztán ezt is a másik mellett.

- Az isten őrizzen.

- Nehéz ez a gyermek, megfekszi a karom.

- Viszem én egy kicsit.

- Már csak elbirom odáig. Vissza úgy is könnyebben jövünk majd.

Az asszonyból megint kitört a sirás. Megállott az úton olyan szomorúan, mint egy esőverte szürke kis madár s görcsösen fuldoklott.

- Ott marad szegényke... ott marad - ezt hajtogatta, de úgy, hogy félbemaradt a szájában a szó s míg a másik fele következett volna, egy csomó keserves jaj, jaj, jaj tört ki belőle.

A férfi is meghatottan fordult hátra, miután előbb konokul meg se akarta hallani a sirást, remélve, hogy majd csak utána megy amúgy is az asszony. Mig nézte, megtelt a szeme könnyel s még jobban rálöttyent kis szikár teste a nagy csizmaszárra. Akkor szégyenlette el magát, mikor észrevette az asszony arcán, hogy annak is jól esik az ellágyulása. Kemény szóval ment neki s aztán dörögve indult el újra előre.

- Ott marad? Hát hol maradna? Vissza csak nem hozzuk. Ott kell neki maradni.

Már nem volt messze a kapu. Széles utca két magas oszlop között, amin hatlovas szekeren mennek át az urak s még hely is marad a lovak meg a kerekek mellett minisztránsnak, fáklyásnak, effélének. A szegény emberek úgy lopták be magukat, mintha tilosban járnának. Az egyik oszlop tövében osontak el s indultak befelé a széles egyenes uton, aminek az egyik kis sikátorában már készen várta a kis kék koporsót a gödör. Azért mégis meglátta őket egy hivatalnok s rájuk is szólott, amikor már elmentek:

- Késő van hej. Máskor korábban kell jönni.

Rémület fagyott az asszony arcára, amint visszapillantott. Egyszerre az otthonmaradottak sorsa hasította végig a szivét, meg azé a cseppé, aki még meg se született, az, hogy miért jöjjön ő még máskor is ide. De az ember sietve ment elől és nógatta.

- Gyere már.

Az este már egész rátelepedett a kertre. Inkább csak tapogatóztak s az ember egyszer gyúfát is gyújtott, hogy megnézze a numerust egy léczen az út mellett. Végre rátaláltak a maguk ösvényére s azután csupa kis sírok közt jártak, néha a lábukkal tapogatva jobbra-balra, hogy tájékozzák magukat a csupa egyforma felosztásban, amiből egy csöppel se jutott ki nagyobb egyik gyermeknek, mint a másnak. Idáig mindig csak halmok voltak, azután jöttek a gödrök.

Azok közül egybe beletette az ember a koporsót s nagyot szusszant.

- Csakhogy itt vagyunk már. Kifáradtam, a teremtésit...

- János!

- Jól van nő... Mondjál hát valamit, mert én nem igen vagyok embere az ilyesminek.

Az asszony komolyan töprengve, hogy meglátszott az arcán a gond, gondolkozni kezdett, hogy mit mondjon. De csak sopánkodott: Uram Isten elveszed... el, el... és egyéb nem jött az eszébe.

- Valami imádságot! - sürgette az ember. - Imádságot, ne csak ríjj, ahogy ő is tudna, hanem valahogy úgy beszélj, mintha pap is lenne itt. Egy kis káplán legalább, aki nem igen tud még szépen beszélni...

És a szegény asszony gondolkozott, hogy mit mondjon, de csak mindig visszakerekedett oda, a honnan elindult: - Uram Isten elveszed, el, el... - Még tovább is mondott valamit, valami ilyest: - Nem is mondom, hogy add vissza; csak becsüld meg szegénykét, én édes drágámat. Olyan szép volt már; hogy' beszélt, mennyi mindent mondott, kutya, macska, ló, anya, apa, Sári!... mind, mind mondta. Kicsi Jézus, akinek majd az inasa lesz, gondolj rá, hogy mennyi mindent mondott...

Az ember beleszólt.

- Ne ilyen bolondságokat beszélj. Még én se tudom hallgatni.

Lassan, csak úgy a tenyerével lapátolni kezdte a koporsóra a földet s attól kezdve hallgattak mindaketten. Az asszony a sír fejénél gubbasztott, kimeresztve a nagy szemeit, az ura pedig most már a nagycsizmás lábával is szórta a földet a kicsi gödörbe, ami pedig, mintha ette volna a rögöt, alig akart megtelni.

Mikor mégis fölkerekedett kettejük közé a púp, elsőnek fölállott az ember s valósággal fölczibálta maga mellé az asszonyt.

- Gyere már no! Nem éjszakázhatunk itt.

És körül már egészen beesteledett és megindult megint elől az ember s utána az asszony és súlyos lépésekkel taposta a sarat az és botorkálva ment utána a másik. Egész uton csak egyszer kezdett el minden igazi ok nélkül keservesen sírni, beleborulva a vizes utba, a szegény kicsi formátlan szürke madár, s az ura bután meghatva állott meg fölötte.

Éjjel.

Köröskörül fekete korom volt a világ, egészen mozdulatlan a föld, az ég is csak annyiban nyugtalan, hogy az alján óriás fekete figurák-képpen egymást taszigálták a csodálatos, soha nem látott állatok formájában gomolygó fellegek. Mikor tizenkettőt kongatott az óra az igazgatóság nagy zárdaszerű szürke házán, egy csomó fáklyás árnyék indult meg a mázsaépület felől s mintha a lábuk se érné a földet, a lépések minden lármája nélkül jöttek felénk. Egy-egy arcot néha megvilágított a fáklya, ha földhöz verték, hogy erőre kapjon, de különben a fenyőrúd végén lobogott a szurok s szinte láthatatlan volt az a sok ködember, aki hozta a világosságot. A mi embereink elibük mentek, ezek közül már csak talán minden harmadiknak a kezében füstölgött egy-egy végigégett fáklyaüszök s amikor fáradtan, csodálatos bamba nézéssel meg tántorgó járással elhaladtak mellettünk, egészen sötét lett. A másik sor ember fölváltani jött ezt a csapatot, de idő telt bele míg hozzánk értek. Most már a mi fáklyásaink is elmentek, amazok is messze voltak még s a feketeségben, a mi körülvevett, rettenetesen nyögtek és sóhajtottak az emberek a szalmán.

Alattunk pedig kezdett átmelegedni a föld, mintha valami óriás sütőkemencze tetején taposnók az agyagot. S mintha megmozdult volna, éreztük, hogy reszket. A fáklyások jöttek. Szabályos négyszögben fölállottak, minden kettő közé egy-egy katona jutott föltüzött bajonettel s kívül a kvadráton sok zsandár sétált. Ezek kiabáltak is és ha a nagy hang se használt, szidták az Istent és visszalökdöstek egy pár asszonyt, aki okvetlenül be akart rontani a fáklyások közé, mivelhogy kereste az urát, vagy a gyermekét, akiről nem tudta, hogy él-e, hal-e?

- Azt kell előbb megvizsgálni, hogy ki melyik a sok között. Nem érti?

A felelet is eljutott hozzánk. Rekedtes, kongó hang volt, valami nem egészen öreg asszonyé, mert fiatalos volt benne az erő.

- Nem, nem értem. Oda akarok...

- Ha az megvan, kikapja mindenik a magáét.

A tárnaháznál tülköltek. Erre mélységes csend lett, azt is hallani lehetett, hogy csikorog a kötél a felhúzó gép csigáján. Odameresztette mindenki a szemeit a nagy ajtóra, amit a messze külső világítás feketén hagyott. Aztán hangos szó hallszott: - Fogd a fejénél! Emeld, jobbra - s négy ember lassan kiczepelt egy ajtódeszkára fektetett testet és lefektették a szalmára, ami hosszú vonalban el volt már készítve azoknak, akik még következnek. Másik négy jött, azok is hoztak valakit, a fáklyások tovább adták a híreket, amint új meg új teherrel jöttek ki az emberek a kapun. - Ez még él, annak már vége, szuszog, ebben van még lélek s némelyik katona tátott szájjal előrehajolva bámúlt.

Lenn a föld megsokallotta, hogy mind kihordják a gyomrából, amit már megevett, nagyot bődült és vonaglott, a népek sápadtan bámúltak egymásra, künn pedig, ahol a mindenféle közönséges ember állott, jajgatni kezdtek az asszonyok.

A tárnaház most már egyenletes lassu tempóban egymásután adta ki magából a sok fekete testet. Az emberek belejöttek a munkába, most már nem is csináltak nagy czeremóniát. Akiben semmi élet se volt már, azt csak lefordították az ajtódeszkáról a zsupra, ami éppen következett, gyorsan fordultak be a kapun, meg újra ki, csak hang nem volt semerre semmi egészséges, emberi. Egy-egy láncz csikorgott vagy messze keservesen vonított egy kutya. Arra következett egy kis mozgás, hogy az igazgatósági házból lejöttek a direktorkisasszonyok, s dideregve az egész fejüket bebónyálva a nagykendőkbe, végigjárták az egymás mellé

fektetett emberek sorát s egy-egy czikk narancsot dugtak a nyitott szemű, még pihegő emberek szájába, vagy konyakot adtak annak, aki meg tudta inni. Az istenes munkába belefáradtak, egymást támogatták s némelyiket a cselédek vitték, csak éppen hogy a lábán járt. Az apjuk küldte őket; azt mondta, hogy ez jó vért szül a gyászos emberekből.

A tárnaházban megint csikorgott a lánca a felhúzó csigáján s most újra megindult egymásután a négy-négy ember; úgy látszik egész rakást hozott fel egyszerre a bennrekedtekből a lift.

- Vannak még? - kérdezte valaki egészen a sor végén. A szalmán feküdt és a lábaira egy ócska zubbony volt terítve. Mellette lehorgasztott fejjel, komoran egy fáklyába bámúlva, fiatal úri ember állott, valami hivatalnok az igazgatóságtól. Mikor a hangot hallotta, gépiesen hátrapillantott s aztán körülbámúlt a nagy feketeségbe cél nélkül, bizonytalanul. A lábainál megmozdult az ember. Rettenetes kinnal föltámaszkodott a könyökére, a zubbony alól pedig vékony, fekete csermelyben megindult s a fiatal ember csizmái alá folyt a vér. Az ember összeszorította az ajkait, hogy ne kiáltson, beledülledtek a szemei a fájdalomba s amikor már egy kicsit hozzászokott a kínhoz, suttogva szólította meg újra a hivatalnokot.

- Fülöp úr, meghalok?

A fiatal ember rábámult s olyan kábúlt volt, hogy nem értette meg egyszerre a kérdést. Csak úgy felelt az esze nélkül:

- Meg, meg, mind... - A mikor rápillantott az emberre, lehajolt hozzá és jól megnézte. - Maga az, Fábián?

- Mi a bajom? A lábamat nem érzem... Emelje fel a zubbonyt, nézze meg.

A fiatal ember irtózáttal meredt rá s rémülten tiltakozott.

- Nem, azt nem teszem, nem tehetem...

- Mert én nem érek odáig.

Nagy csend lett, a két ember egymásra bámúlt. Az úr félelemmel, irtózáttal, a paraszt nyugodtan, csak éppen hogy elfáradva. Ő is szólalt meg újra először.

- Az baj, hogy reggelig se élek. Meg kellett volna még mondani egyet s mást az asszonynak. Ugy látszik, hogy nem engedik ide, míg a többi is ki nem kerül a tárnából. Hallom a zsandárt, azért mondom. Hát Fülöp ur, jó hogy itt van. Tessék beszélni vele, hogy menjen azután Sándor bátyámhoz Abonyba, a gyerekeket pedig küldje fel Pestre a Ferihez. Ami kis pénzt kap utánam, abból élhet valahogy. Miklós legyen asztalos, beadhatja a Sallay gyárba, Pistuka pedig majd az lesz, amire kedve van. A nagy ládában jobbra, lenn éppen a deszkán is pénz van. Tán írná fel Fülöp úr, elfelejti...

A hivatalnok rábámúlt elképpelve, de melegen, és mikor vonaglott egyet a suttogó ember arcán a fájás, feje alá tette a karját s apás igyekezettel emelte a levegőbe... Az ember sziszegett s a szemeit lehunyva könyörgött:

- Velem ne törődjék...

- Fábián...

- Tessék?

- Hát aztán így elmegy, ilyen könnyen...

Az ember lehunyta szemeit s most úgy látszik, eltompult benne a fájdalom, mert kisimult az arcza. A másik pedig töprengett felette. Ilyen közvetlen közelből látta a véget s meglepte az, hogy olyan könnyű a meghalás. Ráhajolt a sápadt arcra s belemeresztette a szemeit abba a kiolvashatatlan világba, ami a kettő közt van, ott, ahol az élet végződik és kezdődik a nihil, a

végtelen rejtelem, amibe az ember beleőrül. Szerette volna megrázni ezt az embert s kifaggatni belőle azt, hogy mit lát, mit hall, mit érez, de arra is képtelen volt, csak bámúlt és motyogott, magában tépelődve.

- Ilyen könnyen Fábián, ilyen könnyen?... Igy megy el az ember?...

Az ember fölnyitotta a szemeit s mintha csendes mosolygás suhant volna végig az arczán.

- Ki így, ki amúgy...

- Borzasztó!

- Egyszer meg kell halni.

- De így!

- Így, vagy úgy, mindegy.

- Mondtam, hogy az István-folyosót be kell falazni. Mondtam, hogy emberpusztulás lesz a vége. Mondtam, mondtam, én nem vagyok a hibás, Fábián. Az igazgató ellenkezett... - Hogy erre gondolt, féktelen dühbe jött s tehetetlenségében a szalmába markolva sírni kezdett és egyre azt hajtotta: - Mondtam, én megmondtam nekik...

Előtte mindig gyöngébb és gyöngébb lett a sáppadt ember hangja.

- Mindegy az... A fába is beleüt a menykő, meg nincsen olyan erős ház, ami egyszer össze ne dülne... Száz esztendeig nem mindenki élhet, nem is lenne jó, nem... Miért legyek én nagyobb úr, mint más, mindenki meghal, mindenki... Jönnék mások, mennek, jönnek.

A fiatal ember fölállott és lázasan, mintha beteg lenne, motyogott magában: - Mennek, jönnek, mennek... Egyszerre gyorsan visszafordult az emberéhez s kíváncsiságban égve sürgette a szemeivel, hogy mondjon még valamit. Az összetört ember most már egészen mozdatlanul, nyugodtan feküdt, csak a zubbony alul kicsergedező vér mutatta, hogy még nem aludt el benne az élet. Mosolygott; mintha mulatott volna azon az egészséges férfin, aki mellette guggolt. Aztán eszébe jutott valami, de már olyan halkán beszélt, hogy alig lehetett megérteni a hangját.

- Ne felejtse el Fülöp úr, a gyerek menjen a Sallay-gyárba, az asszony Sándorékhoz, aztán csak éljenek, amíg lehet.

Orvosságok.

Tulajdonképpen már szombaton kezdődött el a munka. A férfiak a földek közepe táján, hogy minden oldalról egyformán közel legyenek a keresztek, szérüt csináltak. Híg anyagot kentek szét a tarlón, akkora négyszögbe, mint egy pokrócz, bokáig bennetapostak eleintén, aztán mindig künnebb és künnebb húzódtak belőle, míg olyan sima lett, mint az asztal; körül azalatt megrakták kévével a szérüt, falat emeltek a kalászos zsupokból, mintha az a négyszög lenne a szegény gazdaember vára. A kévehordás nyomában verebek szedték a szemet s rá se hallgattak a kerepelőre, mely a föld végén, az országút mellett lármázott. Épen úgy hozzászokott már a madár is ehhez a csatarához, mint az ember. Vasárnap nagy pihenő következett. A legénynép mulatott csak, meg a lányok. A férfi korán feküdt, hogy ereje legyen holnapra, amikor az következik, hogy az ember kiveszi a termésből a szemet, hasznát látja a mult esztendőnek. Reggel kimentek a szérüre és amikor az ég ráhaján fölbukkant a nap, már puffogott mindenfelé a szalma kalászos felén a hadaró, ritmikusan, megcizfrázva, mintha három-négy kovács verné az üllön a lágyvasat. A férfiak különben komorak voltak s talán még nehezkesebbek, mint máskor. A termés nagyon rossz volt. Nagy polyvafellegek kavargtak a levegőben a fejük fölött és alig-alig maradt valami kis szem a szérün, amikor elkapták felőle a kivert fejü szalmát. Bennről a faluból leányének hallatszott ki időnkint: egyetlen hang, amire ideges lett a sok paraszt. Amikor pihentek, némán bámultak a kis szemetes buzacsomókra a lábuk alatt, mindenik osztotta a szemével három-négy porcióba, számítgatta az adót s némelyik úgy verte a földhöz a csépét, mintha nem is venné fel újra. Azonközben dél lett. Leányok, asszonyok jöttek kifelé az uton az ebéddel s fáradtan, ellanyhulva érkezett ki a földekre a harangszó.

A falu üres volt. A nagy familiákból maradtak otthon néhányan, az asszony, a gyermekek, az egészen kicsik s egy-két cseléd. Ebéd után lassan, folyton törülközve mentek végig a posta felé az urak és békességesen utánuk bódorgott egy-két kutya, aki éppen itthon maradt. Kocsinak hire se sehol, csak éppen a felső uton jött egy, de az is letért a malomhoz. Annál inkább kirítt a némaságból, amibe csak messziről dongott bele a puffogás, a jajgatás, amivel kiszaladt az utcára Varga Boldizsáné. A nehéz, nagytestű asszony sietve topogott át az uton egy másik kicsi házba, éppen a bolt mellett s a tornáczerenda oszlopához támaszkodva jajgatott.

- Kata, Kata, jöjjön ki kománé lelkem...

Másik asszony jött ki a házból, de lomhán, mintha még mindig aludt volna. Ennek más volt már a formája is. Szikár, keményarcú asszony volt; ami előlátszott a szoknyája meg az inge alól a bőreből, az sárga, mintha valami szintartó festékben fürdött volna, s kis, alig újjnyi vastag hajfonat csüngött le hátul a feje búbjáról. Szúrósan nézte végig az asszonyt s úgy beszélt, mintha nem is akarná eltitkolni azt, hogy nem szereti, ha zavarják.

- Mit akar?

- Jöjjön át hamar. Az isten megfizeti, jöjjön. A maga keresztfia, a Béni valamit csinált magának. Az elébb jött haza a szérüről, azt mondja, hogy kalászt vertek a szemébe. Meg is van dagadva a szeme, úgy hogy már alig látszik. És ordit... Jöjjön kománé...

Akkora már elevenebb lett a rideg asszony. Bezárta az ajtót és sietve ment át a másik házba, el is maradt mögötte a másik anya, a ki jajgatott és az út közepén megállott imádkozni.

- Édes istenem, édes teremtőm!...

A gyermek, valami hat esztendőös ficzko, a pitvar közepén feküdt a földön és már belekábult a fájdalomba. Piszkos kendőt szorított a szemére és csak nyafogott, míg azt nem érezte, hogy

valami beleszúr a fejébe a szemén keresztül, ami áthasogatja a bőrt, meg a csontot, mindent... Ilyenkor visított, amíg birta s aztán erőltlenül esett vissza a földre.

A két asszony megállott mellette és egymásra bámult. Az anya kétségbeesetten, mintha rögtön belebolondulna abba, hogy így kínlódni látja a gyermekét, a sovány sárga szomszédné pedig inkább vizsgálódva, mintha orvos vagy valami afféle lenne. Végre is lehúzták a gyermek kezét a szeméről. Csúnya vörös daganatot takart a piszkos kendő. Az anya elsápadt és a falnak esett, úgy elrémült. A másik is megilletődve szólott.

- Ilyenkor megtesz az ember mindent. A gyermek mégis csak beteg, csúnya a szeme. Valamit be kellene talán adni neki.

- Vagy megkenni...

- Ugyan! Nem külső állapot ez... Különben én nem is ártom bele magam. Talán ha elszaladna a kapitánynéhoz, az tudna valamit mondani.

A nehéz kövér asszony már ment is. Porzott utána az út, ahogy szaladt, lihegve s megállva egy-egy pillanatra, míg kifujta magát, mert már-már összeesett. A kapitányné lenn lakott a falu végén s mindenre tudott valami orvosságot. Nem drágát, rendesen olyant, ami mindjárt kitelt a háztól, de ha boltba kellett menni érte, akkor is sokkal olcsóbb volt, mint a patika. Varba Boldizsárnén is segített s a kövér asszony nem sokára visszafelé rohant az uton. Valósággal beesett a házba s rekedten nyögte ki, hogy mit tanácsolt a kapitányné.

- Anyatejet kell fejni a fájós szemébe. Honnan vegyen? Honnan?

Zavartan, tétovázva nézett a mellére s az ajtófélfához verte a fejét kétségbeesésében.

- Honnan, honnan?

A másik asszony elsuhant mellette s nem telt bele egy kis negyedóra, már visszajött a pakulárnéval, akinek éppen három hete adott az isten egy leánygyermeket. A fiú akkor már az ágyban volt s az anyja mellette sirt most már csöndesebben, inkább reménykedve, mint vigasztalanul. A pakulárné becsületes nagy barna arcza sugárzott az örömtől. Boldogan hajolt a gyermek fölé s tele kebléből bőségesen ontotta a vörös daganatba a tejet. A gyermek visított s rúgott, de a két asszony lefogta a kezét, lábát s az anyja fáradtan könyörgött a pakulárnénak:

- Még, még... A magáé is jóllakik, meghálálom...

Valamicskét mégis enyhített a gyermek tüzén a friss tej. Végigfolyt az arczán s hűtötte... Behunyta a másik szemét is, ami pedig már szintén dagadni kezdett és fájt... Mégis csendesebb lett s az asszony, aki a mellében hozta el az enyhülést, büszkén húzta össze a nyakán az inget és mosolyogva, boldogan ment vissza a szép egészséges kis leányhoz, aki azalatt egy szűrőn, a kutya mellett rugdalózott és nagyokat rikkantott.

Estére se harangoztak még s már nyilvánvaló lett a két asszony előtt, hogy az anyatej nem sokat használt. Talán még ártott is. A gyermek szeme mind nagyobbra dagadt s véresebb lett és most már folyton hasonlatosabb lett hozzá a másik is, mintha valami utálatos, borzalmas nyavalya el akart volna lepni az egész fejét. Néha a homlokához kapott s még élesebben visított. A száraz, sovány asszony ilyenkor elfordult. Nem birta nézni, hogy hogyan kínlódik a gyerek, s belelányult, valósággal elolvadt a szájalomban. Azon töprengett, hogy hova kellene menni orvosságért. A gyermek most már egészen az ő kezében volt, az anyjának nem vehette semmi hasznát. A nagy, erős asszony az ágy szélére dülve, hangtalanul vonaglott; azt se érezte volna, ha ütik, ha rúgják... Semmi lett belőle.

A sovány asszony egyszerre fölkapta magát és elment. Az ajtócsapásra fölrezzent a gyermek anyja, de rögtön visszajette a fejét az ágy fájára. A gyermek utána nyúlt, kereste a kezét és rimánkodni kezdett neki:

- Nem látok semmit se, magát se. Gyújtson lámpást.

A szomszédné egy másik asszonynyal jött vissza. Éppen az uton találta, amint a szérüről jött vissza s mindjárt hozta is. A magáéból ígért neki lisztet és darát s tolta maga előtt, mintha valami állatot hajtana. Az asszonynak az volt a hirtelensége, hogy nagyon jó doktor. Tömlöczben is volt már s mostanság már csak akkor hajlandó megosztani a tudományt a szenvedőkkel, ha semmi gyanus ember nincs a közelben, teszem fel kisbíró, zsandár, vagy valami úr. A házban sompolyogva elgondolkozva állott meg a gyermek fejénél. Nem tudott rögtön tisztába jönni magával; ilyen esete még nem igen lehetett.

- Talán egy kis porcukrot kellene a szemébe fujni szegénykének - mondta - vagy hogy eczetes tormával borogatni. Talán kámforos pálinka se volna rossz.

- Csak egyet mondjon, ne annyit. Megbódul az ember.

- Hát az eczet, az való neki. Csak rá kell tenni. Ha nem használ, akkor már az isten az ő szent felsége se akar segíteni.

Maga is letelepedett az ágy mellé s a szakajtó rongyba gyömöszölt eczetes tormát ő szorította le a saját két nagy vörös kezével a gyermek szeméire. A gyermek magasra dobta magát az ágyon s hörgött perczeig, míg össze tudta szedni magában azt a hangot, ami végtelen fájdalomnak megfelelt. Akkor borzasztót kiáltott, mint egy férfi, akit fejbevágnak s felült az ágyban. Piczi karjaival hadonászott, megmarkolta az ágy deszkáját és rázta, hogy majd leszakadt alatta a nyoszolya s lassan-lassan halt ki belőle a hang. A doktorasszony vállat vont s némileg aggódalmasan suttogott a másíknak.

- Nem tűri, nem hogy használjon.

A szegény asszony szemeiből kicsordult a könny; a földhöz csapta és az agyagba taposta a szakajtórongyot. Azután a két száraz keze közé fogta a gyermek fejét s beszélni kezdett hozzá, míg könnyeivel az arcát mosta.

- Buksi, te kicsi, no fáj...

A gyermek elalélt. Valami kicsi megkönnyebbülés látszott rajta. Feje visszaesett a párnára, kis színtelen kezecskéivel belefogózkodott a szikár, csontos karba, amelyre ránehezedett forró, lázas teste s inkább csak egészen magában, hogy csak kitalálni lehetett, de hallani nem a szavát, az anyját szólította. Az összetört asszony erre fölnyitotta a szemeit s mereven bámult rá a gyermekre.

- A magáé no! Mit nézi! - mondta az idegen asszony s dühösen rázta meg, amikor erre se akart életre ébredni.

A másik asszony szórakozottan állott föl az ágy mellől, kétszer-háromszor végigjárt a szobán, látszott az arcán, hogy valamin töpreng s aztán egyszerre föllódította a helyéről a doktornét.

- Nem tud maga semmit, de azért megkapja a lisztet meg a darát, ha hamarosan fuvart kerit.

- Honnan lelkem? mind a szérún vannak.

- Józan Sándor itthon van, oda menjen. Mondja neki, hogy négy pengőt adok Mária-Büdig. Legyen itt mindjárt.

Az asszony elment s a szomszédné letérdelt a másik mellé a földre és a fülébe kiabált, hogy hátha megérti.

- Vargáné, elmegyünk a szent Szűzhöz, Büdre. Annak segíteni kell. Nekem nem vérem itt ez a gyerek, de azért úgy imádkozom, hogy tán jobban, mint maga.

Az asszony intett, hogy érti. Fölállott s szép rendesen kezdett készülődni. A gyermeket lepedőbe hengergették, mielőtt elmentek volna, a Mária-kép alatt meggyújtottak egy mécses s a tornác padkájára egymás mellé ülve, szó nélkül várták a kocsit. Amikor megjött, fölültek, az egyik asszony a gyermek fejét, a másik a lábait szoritotta magához s mind a ketten elkezdtek halkán a fogaik között imádkozni. Már alkonyodott. A gyermek testén néha, mintha a hideg futott volna végig, úgy megreszketett. Az anyja jobban a fejére huzta a lepedőt s amikor rápillantott, megragadta a másik asszony karját és nyögve beszélt.

- Nézze, mintha feketednék.

Az is belenézett a lepedő tölcésébe s halványan meredt reá a mozdulatlan gyerekre. A fiucska halántéka igazán feketedni kezdett, előbb csak egy karikában, aztán mindig sötétebb lett a folt. De élt. Mintha vigasztalni akarta volna a két asszonyt, egyet-egyét rugott rajtuk, vagy a kezével bökött beléjük, de gyengén, alig-alig hogy észrevették.

Hallgattak aztán az egész uton. A sovány asszony átfonta még a szomszédját is az egyik karjával, nehogy kiessék a kocsiból s úgy kiabált a lovakra: gyihé! gyihé! - A hangja rikácsolt s a kis lovacsák igazán megijedtek tőle, mert galoppban iramodtak neki a büdi kaptatónak.

A csodatető szűz asszony képe a templomban volt Büdön. A két asszony nyitva találta az ajtót. Akkor már csak az anyja karjában volt a gyerek s a nehéz nagy asszony végig esett a kövön s a feje fölé tartva a hideg, most már csak alig pihegő kis testet, rikoltva követelőzött:

- Itt van, no most! Lássam, hát lássam! Mária, add vissza, Mária, ne vedd el.

A sovány szomszédné hátrább huzódott és úgy imádkozott, hogy egy pillanatra meg nem állott a szája. Gyors, sietséges motyogása volt a kiséret ahhoz az őrjöngéshez, amivel a másik asszony sikongott a szeliden mosolygós asszonykép előtt.

És lassan egészen fekete este lett.

Szerencsétlenség.

- Kérem szépen, ez a baj nem ott kezdődik, ahol mondani méltóztatik, hogy az asszony bejött a kávéházba, hanem előbb, messze, ahová visszamenni nem is volna eléggé fontos a nagyságos uraknak. Ha úgy parancsolják, hogy mondjam, hát mondom, csak éppen hogy az ügyvéd úrral szeretnék pár szót váltani, mert nem akarnék csak úgy a magam jószántából valami olyast mondani, ami megnehezítené az ügyemet. Elég súlyos az már úgy is.

Ott kezdtem, hogy sokkal hamarabb születtem meg, mint a hogy az apám elvette az anyámat. Csak úgy együtt éltek s én kilencz esztendő voltam, amikor anyám addig kunyorált, hogy az oltár elé mentek. Apám ácsállér volt s elejétől kezdve nagyon dühös volt rám, hogy csak én voltam az oka a házasodásának. Ahol csak elékapott, megpofozott, fölrugdalt s rám kiabált, hogy egy ilyen ostoba béka miatt sok előnyös pártit elmulasztott. Tehettem én arról? Egyszer úgy megütött, hogy belesántultam, azóta biczegek a ballábamra. Most még nem annyira, mert jó meleg idő van, de ha változik a temperatura, bizony nagyon észre lehet venni, akármeekkora sarkot rakatok is a csizmám alá. Félnék, beteges gyerek lettem az apám miatt s tán a fejemben is volt valami baj, mert biz én még ma sem vagyok valami értelmes ember; csak éppen hogy dolgozom, amihez éppen értek s amihez nem kell olyan nagy tudomány, mint teszem fel a betűvetéshez, meg a rajzhoz s több afféle úri munkához.

Anyámnak volt egy bácsija Oláhországban. Timár, meg finomabb dolgot is elkészít, szattyánt ilyesmit, olyan puhára, mint a bársony. Annak írt, hogy vegyen magához, aztán fizet értem tíz pengőt a kosztra, meg a kvártélyra s tanuljam ki a mesterséget. Így kerültem odale. Nem volt kedvem a tímársághoz, de hát láttam, hogy végre is valamit meg kell tanulni. Mig rendesen megérkeztek a tíz forintok, nem is volt semmi bajom, de egyszer anyám betegeskedni kezdett, akkor azt írta, hogy legyenek egy kicsit türelemmel, aztán meghalt, hát egészen egyedül maradtam s most már ott kezdtek verni. Egészen belebutultam, még gyávább és siránkozóbb fiú lettem s egyszer aztán neki indultam a világnak.

Azóta aztán csavargok. Nem loptam, nem csaltam, csak legfőlebb koldultam, ha már nagyon éhes voltam, de azért senki világtolvaját annyiszor be nem zárták, mint engem. Mintha csak arra lett volna mindenféle a zsandár meg a policzia, hogy engem lökdössön be a tömlöczbe, ki a tömlöczből, meg utaztattak, kikergettek a városokból, elküldtek a határra, lefotografáltak egy numerussal a kezemben, rámfogták, hogy valamibe töröm a fejem, pedig sohase akartam egyebet, mint megszerezni egy darab kenyeret. Nem kellett senkinek. Egyszer, amikor már nagyon el voltam keseredve, azt hiszem Brüsszelben vagy Lyonban - eljutottam én kérem szépen mindenfelé - egy korcsmába ténferegtem. Sok szocziálista munkást találtam ott, akik éppen arról szónokoltak, hogy milyen lesz a jövő társadalma, meg hogy minden ember egyenlő. - Ezek az én barátaim, - gondoltam, - de aztán kicsúfoltak és kidobtak. Nekik se kellett. Megpróbáltam mindent, de hát nem ment. Akkor aztán mondta valaki, hogy legyek pinczér. Valami első nem leszek ott se, de hát megélhetek valahogy. Azóta egészen jó dolgom van, hogy soha jobbat ne is adjon az isten. Egész jól elbiczegettem volna odáig, ahol aztán már többet nem biczeg az ember...

Akkor aztán közbejött az, hogy megházasodtam. No, ez nagy eset volt az én szegény életemben. Sohase is mertem volna gondolni arra, hogy nekem valaha saját ágyam legyen, meg éves lakásom, rendes kosztom, a mit az asszony tálal fel... Mégis megesett... Most már elég baj lett belőle, hanem akkor nem birtam magammal az örömtől. Lány természetű ember vagyok, minden megríkat; akkortáiban sokat sírtam; magam se tudtam, hogy miért, csak potyogott a könnyem s csendes megelégedés töltött el.

- No öreg fiú, mondtam magamnak - hát csak neked is megvirrad. Egy kicsit kevesebbet iszol ezután, mert akkor tetszik tudni, úgy éltem, mint a többi pinczér; aztán hozzá se nyúlsz a krajczárokhoz, ami összegyülekezik a zsebedben, aztán jól lesz... Nem is értettem egészen a dolgot. Furcsállottam...Mivel érdemeltem meg? Hát mindegy, megtörtént, akadt párom nekem is.

Nem volt szép, öreg is volt már egy kicsit... A nyári lokalitásban ismerkedtünk meg. Egy másik leánynyal vetődött ki oda, meg egy rendőr is jött velök, a ki meg a bátyja volt. Szívesen beszélt... Aztán mondta, hogy tegyek forró fokhagymát és ineresztő pópiumot a lábamra, arra kinyúlik. Ez nekem jól esett... Lám, lám... gondoskodik rólam... Ott maradtam egy-egy percze az asztalnál... Beszélgettünk... A másik leány kaczagott; azt hiszem, azon mulatott, hogy hogyan tánczolnak a kezemben a sörös poharak, a míg járok; ő leszidta, hogy viselje becsületesen magát; ezt mondta a rendőr is, aztán jöttek máskor is és hamar rendbehoztunk mindent. A főnököm adott negyven forintot, azzal vettünk bútort, asztalt, székeket, szekrényt, lámpát, már a mi kell; ő is ide adta, a mije volt, azzal fizettük meg a papot s éltünk szép csendesen, boldogan; hogy milyen boldogan, azt nem is tudja az, aki csak úgy könnyen jut a családhoz, a szép ember, meg aki ép, egészséges. Amikor tellett az időmből, hazaszaladtam, néha még délután is, három és öt óra között... Később diványt is vettünk... Ott hevertem, amíg az asszony a tűz mellett elmosta az edényt s dudorászott... A szekrényben egyszer ezüst forintokat is láttam egymásra rakva. Nem szóltam egy szót se, csak egyszerre úgy éreztem, hogy úr vagyok s arról kezdtem gondolkozni, hogy hol nyitom meg majd a kávéházat.

Akkor már kávéházban voltam. Ott több ember megfordul. Mégis csak jobban összeszedi magát az ember. Sokat kell eltűrni; úgy beszélnek az emberrel a vendégek, mint a kutyaival, hanem hát nem az a fődolog, hogy czirógassanak, hanem, hogy éljünk.

Igen, erről akartam beszélni...

Nincs annak terminusa, hogy mikor, nem is ment egyszerre, hanem lassan-lassan, nagyon büszke ember lettem. Nem a vendéghez, hanem csak úgy magamban, meg az asszony előtt. Gondoltam, hogy nem vagyok éppen hányt-vetett ember, éves lakásom van, családom, becsületes keresetem, minek engedjem meg, hogy minden lump belém törülje a lábát. A kávéházban nem szóltam semmit, a vállaim közé húztam a fejem, hanem otthon kezdtem nagyobbnak mutatni magam, mint a milyen voltam. Gondoltam, hogy az asszony előtt csak megmentem a becsületesemet. Lassan kezdtem, aztán mindig többre bátorkodtam, mert láttam, hogy jól esik neki, de még hát legfőképpen nagyon jól esett egy kicsit kiegyenesedni. Mondtam neki:

- No te asszony, a pinczérnek úgy általában nem igen megy jól a sora az üzletben. Nem igen bánik vele valami tisztességesen se a kávé, se a vendég, hanem nekem semmi bajom. Úgy megbecsülnek, hogy szinte csoda. A múltkor is egy társaság megkínált sörrel, kávé meg annyit ihatom, amennyi belém fér.

Aztán azt mondtam egyszer, vagy nem is éppen azt, hanem olyasformát:

- Az ember igazán nem is érzi, hogy ki kell szolgálnia a vendéget. Azt mondják: kérek szépen egy kapuczinert, egy sört, meg megköszönik; ilyen helyen csak jól érzi magát az ember. Művelt emberekkel van dolga, nem érzi, hogy fárad.

Aztán meg olyast is mondtam, hogy majdnem úgy vesznek a vendégek, mintha én volnék a gazda. Még a főnök is. Olyan társforma vagyok, mintha nekem is lenne pénzem az üzletbe fektetve. A tűzlegény a múltkor is mondta: - Hej Ferencz úr, csak nagy becsülete is van itt magának. Azelőtt még pofon is csapták minálunk a pinczért...

Az asszony úgy nézett rám, hogy aztán már egészen beleszoktam a hazudozásba. Amint betettem magam után a kávéház ajtaját, mintha kicseréltek volna. Úgy mentem haza, mint

valami hivatalnok az irodából, pedig hát egyszer-másszor ugyancsak bajos volt már le-
hazudni, hogy milyen keserves volt a dolgom a kávéházban. Én voltam a vicc, tetszik tudni.
Volt egy vendég, aki mindig úgy jött be, mint a hogy én biczegek a ballábamra; figurát
csináltak belőlem, lökdöstek az asztalok között, a kávé tegezett és kiabált reám: - szedd a
lábad te sánta lidércz! odább te göthös! - A vendégek kaczagtak, egyszer a konyhából be-
kérték a kalapomat, teleöntötték sörrel s a fejembe csapták; én voltam a kávéház komédiása.
De nem szóltam egy szót se. Most már gyerek is volt odahaza, fiú, akiből úgy határoztam,
hogy tanult embert nevelek, meg az asszony, aki mosott reám, meg úgy gondoskodott rólam,
mintha az édes anyám lett volna, hát csak elnéztem mindent. Bánja a fene, gondoltam, szen-
vedek, legalább van miért. Leginkább a mészáros legények jártak hozzánk a vágóhídról. Mit
kezdjek ki velük. Elcsapnának, aztán a gyerek, meg az asszony... ördög vigye... Nagyobb
szerencsétlenség is megesezt már sok emberrel, mint hogy röhögtek rajta.

Otthon pedig azt mondtam, hogy a kávé megkinált, hogy álljak be melléje kompánistának.
Pénz nem kell semmi, csak éppen hogy részesedem a haszonból, meg hogy felügyelek a
személyzetre...

És itt ütött be aztán a baj. Innen kezdve már ismerik a dolgot a nagyságos urak. Nem védel-
mezni akarom én magam azzal, amit elmondtam idáig, csak éppen azt akartam elérni, hogy
tudja meg a törvény, miről van szó.

Egy délután, - ott meg is van írva az írásokban, hogy mikor, én már nem emlékszem tisztán
vissza, - éppen nagyon tréfás kedvökben voltak a mészáros legények. Azzal mulattak, hogy
egyik is meg a másik is kinyújtotta elém a lábát s nem engedett tovább, hacsak át nem ugrom,
ami egy ilyen csámpás embernek nehéz dolog. Az alatt elől az üveges ajtón bejött az asszony.
Nézte az egészet s amikor előre jöttem, ijedten rám szólott:

- Mit csinálsz?

Nagyon megzavarodtam, de azért valahogy csak kivágtam magam.

- Tréfálkozom az urakkal. Így napközben eljátszunk egy kicsit.

- ...A fájós lábaddal... - ezt már úgy mondta, hogy láttam a szemében a tájékozatlanságot,
ahogy körülnézett, meg elrémült. Hanem azért, ha akkor mindjárt vége szakadt volna a dolog-
nak, nem lett volna semmi baj. Otthon majd csak beszélünk volna valahogy... Hanem a
vendégek garázdák lettek. Amikor nem mentem vissza, kiabáltak utánam.

- Jösz-e már te sánta majom?

- Hol maradsz te Luczifer?

Az asszony bámult ide-oda, elképedt, sírt; egyszerre vége lett mindennek, amit szépen meg-
építettem otthon. Mondani akartam, hogy: - hát bizony édes fiam, a te urad nagyon keservesen
vájja ki a garast kerestetnek, hogy kuttyája mindenkinek, de azért mink csak mink vagyunk,
éves lakás meg... Hanem akkor előre jöttek a vendégek, elől az, aki mindig kifigurázott a
járásomban, s most meg kiabált, hogy: - te biczegő majom - és több efféle. Elfutott a düh, ami
nálam olyan hirtelen jött, mintha egy pohár nagyon erős pálinkától egyszerre részeg lesz a
gyengefejű ember, mellettem volt az a dákó, ott a tekintetes törvény asztalán, a fejébe csaptam
s aztán vége lett.

Igy áll a dolog, könyörgöm alázatosan.

A botrány.

I.

Kevesen látták a dolgot, de az a kevés tovább beszélte a sokaknak, s mára már kész a világra szóló skandalum. Tegnap délben a legelevenebb uton, ott a hol a nagy emeletes kávéház és vendéglő kaczerkodik a komoly, csupa oszlop Operával, megállott egy kocsi. Egy öreg úr ült benne és egy szép fiatal, barna leány, tizenhat-tizenhét esztendő, nem is egészen hosszú ruhában, csak olyanban, ami bokáig ér. Az inas leugrott, föltárta az ajtót s lesegítette a gyermeket, aki egy kicsit körülnézett, keresett valakit. A lámpa mellett egy kopottas fiatal ember állott. Bátor nézésű, jó vidéki fiú, bizonyosan valami egyetemi hallgató, vagy még inkább valami technikus, a ki az apróhirdetések között nagyon szerény feltételek mellett olyan haszontalan kölyköket keres, a kiket szekundába ponáltak a professzorok s most valahogyan ki kell rántani a sárból. Mikor a leány meglátta a fiut, merészen hozzálépett, mondott neki pár szót s megfontoltan, komolyan, minden sietség nélkül megcsókolta az arcját. Akkorra már néhány kíváncsi ember állott meg körülöttük s ügetve jött egy lovasrendőr, hogy lássa, mi a baj. Az öreg úr végignézte az egészet a kocsiból; mikor a leány visszafordult, eléje nyujtotta a kezét, bevonta maga mellé, az inas becsapta az ajtót s a nyugtalan, ideges két nagy nyulánk ló megindult. A fiatalember tovább ment s valami jegyzetekért betért egy antikváriushoz. A kíváncsiak is eloszlottak százfelé kolportálni a hirt, ami az estilapokról már lekéssett, bár egy éppen arra lézengő riporter nagyon utána vetette magát a dolognak.

Hogy ne tessék valami nagyon rosszat gondolni a kis leányról, ime, elmondom a történetről azt is, ami az eleje volt.

II.

Körülbelül egy hete Rácz Lajos technikus úr, akinek még csak éppen egy szigorlata hiányzik ahhoz, hogy gépészmérnök legyen, fölmászott egy omnibusz tetejébe s kiment a ligetbe tanulni. Ilyenkor ott nagy csend van, még a verebek is hangtalanul gubbaszkodnak össze a hidegben. Ha végigjárkál az utakon, nyugodtan gondolkozhatik az ilyen diákember, akit nem bánt a fagy meg a dér. A nagy kocsi lassan döcögött előre a sima uton, a diák fölállott a kocsi korlátja mellé s azon mulatott, hogy benézett a földszintes lakásokba s egy szép ebédlő berendezést keresett magának arra az időre, amikor majd ebédlője lesz.

Könnyű, nagy kosárforma kocsi közeledett gyors ügetésben az út végén. Gyönyörű, könnyű lábu, karcsu lovak voltak elébe fogva. Fiatal ember tartotta a gyeplőt s nem ült mellette más, mint egy őszes bajuszu, pörge kalapos kocsis. A diáknak megakadt rajtuk a szeme, kihajolt a korláton s úgy nézte, hogy hogyan jönnek s hogy suhannak el majd az omnibusz ablakai alatt, gyorsan, tüneményszerűen, mint a gondolat, ami csak átfut az ember agyán. Mosolygott s egyszerre fölajdult és az arcához kapott. Bal fülétől a szájáig hosszú vörös vonal egy szempillantás alatt, mintha késsel hasították volna végig. Az úrfi, aki a lovakat hajtotta, végighuzott rajta az ostorral. A szegény fiút előbb megbénította az éles fájdalom s mikor jajgatni kezdtek körülötte az emberek, hogy - gázság, aljasság, ha tanú kell, hát ők itt vannak valamennyien... - neki pirult az egész arcza, a lépcsőn s futni kezdett a kocsi után. Mire néhány lépést tett, már eltűnt a fogat s a diák tehetetlen dühvel állott meg az utczán. Azalatt végig folyt a kabátján a vér s gyülekezni kezdtek körülötte a jó emberek, hogy megvigasztalják. Rettenetes volt a szép nagy fiu. Szemeiből csurgott a könny, fáradtan lihegett a nagy indulatban, ami majd szétvetette, fuldoklott. Tisztelettel bámult rá a tömeg s jött egy rendőr is,

aki azt mondta, hogy menjen be a kerületi kapitánysághoz, ott majd kinyomozzák, hogy ki volt az a betyár...

A fiú menekült előlük. Zsebkendőjét folyton az arczára szorítva indult el az utcákon kóborolni. Egy-két óra alatt lehült egy kicsit, nyugodtabban gondolkozhatott a módokon, a hogy utána járhatna az ostorosnak. Végre is nem tudott egyebet kiokoskodni, mint hogy néhány lapban apróhirdetést adott ki, a miben felszólította azt az urfikocsist, a ki megütötte, hogy jelentkezék, különben gyáva kölyöknek tartja.

A hirdetések árát a házi asszonya adta kölcsön s ő borogatta éjjel az arcját is jeges ruhával, míg a fiú lázasan s izgatottan elaludt egy-egy negyedórára.

III.

Három nap is elmúlt s az úrfi még mindig nem jelentkezett. A negyedik napon másik házba, sokkal szebbe és előkelőbbbe költözött át a történet. Báró Tomahidy Ferencz urnak az öregebb kocsisa, aki szintén Ferencz, de csak az egészen közönségesek közül, elfogta a lépcsőn a kisasszonyt és alázatosan megkérte, hogy szólhasson egy pár szót, mert már nem bírja tovább magában tartani, ha kocsis is az ember. Van benne becsület, különösen, ha annyi derék urat szolgált, a milyen a fiatalok között már nem igen akad...

- No hát mi baj?

- Nagyon megköszönném, ha a méltóságos báró urfival ezután a Gábor menne kocsizni. Fiatal mind a kettő... Én meg megmaradnék a kisasszonynak meg az öreg báró úrnak...

- Miért?...

- Hát mert ha véletlenül úgy előfognák az ifjú urat, hogy elrakják, hát én már nem igen volnék melléje való. Nem tudom, hogy úgy feledékenységből, mert nem ismerném meg benne hirtelenében a gazdát, nem-e ütnék én is rajta egyet-kettőt...

A kisasszony bámulva meresztette a szemeit a vén emberre.

- De hát mi történt?...

- Benne áll már az ujságban is, itt hátul. ...Elöl úgy látszik szégyelték kiirni.

Egy gyűrött lapot huzott elő a zsebéből. A leány sápadtan kapott utána, de a kocsis nem adta mindjárt oda. Előbb körülvonalozta a körmével a helyet, amit el kellett olvasni s méltatlankodva dörmögött:

- Nagyon keresi az a fiatal ember. Én se hagynám annyiba.

A leány nekidült a karfának, egy darabig szótlánul maga elé bámult, sirni szeretett volna, valamit megsiratni, a keserűség összeszorította a torkát s erősen összenyomta az ajkait, hogy valahogy ki ne szaladjon a száján valami keserves nagy hang.

- Ő volt?... kérdezte halkán.

- Igenis, kérem szépen. Amikor ki akartam rántani a kezéből az ostort, még rám is kiabált, hogy: marha, barom!... Nem szoktak így beszélni az emberrel... Kérdeztem, hogy minek bántotta azt a fiatal embert; azt mondta, hogy csak úgy, mert tetszett neki... Bizott a lóban, az elvágat majd vele... De az a fiatal úr utána jött, itt van ni...

- Jól van.

A kisasszony alatt megingott a föld. A kocsis lármázta elő a szobalányokat. De mégse volt szükség rájuk, a maga erején ment fel a második emeletre, ahol a bátyja lakott. Az inas utját állotta s azt mondta, hogy a gazdája még alszik.

- Keltsd föl rögtön.

IV.

Mikor bejutott a rendetlen szobába, ráesett egy székre. A bátyja álmosan kérdezte meg.

- Mi bajod?

A lánynak reszketett a hangja, amíg csendesen, visszafojtott indulattal beszélt:

- Küldd ki Tónit az előszobából, mert kiabálni fogok.

- Nem baj.

A leány kiszólt az ajtón:

- Hivja fel a papát!

A bátyja nagyot nézett erre.

- Minek?

- Legyen itt. Ismerje meg a fiát.

- Mit akarsz?

A gyöngye gyermekleány hangosan zokogni kezdett és jajgatott, mintha ütnék.

- Kiabálni, kiabálni...

A bátyja most már csakugyan megijedt s hozzá akart menni, hogy segítsen rajta.

- No mi bajod?

A leány most már fölállott, nekitámaszkodott az asztalnak, hogy erősebb legyen s most már keményen, olyan érdesen beszélt, amilyen hangot ebből a szép, piros, üde gyermekszájából nem várhatott az ember.

- Mit akarsz? Azt akarod, hogy belehaljunk mind a székelybe, amit ránk hozol? Meddig megy a hitványságod? Te férfi, te úr, hát a kocsisok tanítsanak meg becsületre, arra vársz?

Oda dobta neki az ujságot, kicsi öklével rácsapott arra a helyre, amit a Ferencz vastag, paraszt körme körülvonalozott.

- Láttad?

Most már a bátyja is elsápadt és hebegett, mint a megfenyegetett gyermek.

- Igen.

- És nem mentél oda megmondani, hogy te voltál?

- Nem... Valami ripók...

- Rossz ember! A mama már meghalt bánatában, hogy ilyen semmi a fia, a papa megöszült és meggörnyedt, mintha százéves lenne, én tönkre komolyodtam, elvetted tőlem a gyermek-ségemet... Te ember vagy? Milliomszorta emberebb vagyok...

Az öreg báró jött be s tétovázva állott meg az ajtóban. A leány hozzá szaladt s a kabátját rángatva, húzta be a szoba közepébe.

- Papa, ez az ember itt a te kocsidon, a te lovaiddat hajtván, a te ostoroddal arcútl csapott egy fiatal embert, akit először látott életében. Most az keresi az ujságban, hogy ki volt a bántalmazója. A te fiad tudta ezt és nem mer oda menni, hogy azt mondja: engedj meg uram, én egy hülye urfi-gyerek vagyok, sajnálom, hogy bántottalak, vagy hogy kiálljon veled kardra, vagy nem tudom én mire. Itt hever, mint egy lusta állat és hozzám jön panaszra a kocsis, hogy ő szégyenli ilyen ficzkóval egy úton járni...

Az öreg ember szó nélkül várt, hogy talán mond valamit a fia és amikor látta, hogy hiába várakozik, elfordult és indult kifelé... A leány azonban utána kiáltott.

- Papa! Még valamit akarok mondani. Itt halljátok mind a ketten... Ugy nyugodjék sírjában a mama, úgy légy boldog te, úgy szeress engem, a hogy megteszem, a mit mondom. Elégtételt akarok adni annak a fiatal embernek. Rögtön írok neki s ha az utcán bántották, hát az utcán teszem jóvá a bátyám aljasságát. Velem jössz holnap és én megcsókolom azt az embert ott, ahol ez a ficzkó megütötte. Megmondom neki, hogy egy gyáva sihedernek vagyok a huga, ne panaszojjon ránk, mi nem vagyunk az okai annak, hogy ez lett belőle. Megcsókolom...

- De fiam...

- Papa velem jössz. Esküdtem... A mama nyugalma...

V.

Ez a botrány története. Ne méltóztassék nagyon szigorúan megkritizálni azt a drága barna kis leányt.

A két Glubovitz.

A fiatalabb Glubovitz jóformán suhanczkorában került fel a fővárosba, de már akkor se igen látszott meg rajta, hogy vidéki. Roppant finoman öltözködött s a modora is olyan előkelő volt, mint valami hivatalnoké. E miatt valami megkülönböztetett szivességgel bántak vele a boltosok, akiknél segédkedett. Csak úgy szóltak hozzá: Szabad kérnem Glubovitz úr, kérem, sziveskedjék Glubovitz úr... És különösen kitüntették az asszonyok, a vevők. Órákig elültek az árúasztal előtt a törpe zsöllyéken s vártak, amíg Glubovitz úr mással végzett, hogy rájuk került a sor, mint a patikában. A többi segéd azalatt a pudli körül ácsorgott s jóformán csak a keze alá adtak holmit, amint parancsolta. Azalatt pedig alattomosan pislogtak reá és névtelen levelekkel igyekeztek bemártani a főnöknél. Glubovitz mindennel szemben érzéketlen maradt. Azzal az eleganciával szolgálta ki a hölgyeknek a csipkét, szalagot, fodrot, mint a bankár a grófokat a büróban; szó nélkül jött, ment, pontosan, mint valami óramű, senkit se engedett közel magához, hozzáférhetetlen, hideg, mindig frissen vasalt uri ember volt, akinek csak akkor villant meg a szeme, ha sok pénzt olvasott. Ilyenkor lázas mohó vágygyal tüzelt le a pillantása a bankókra és reszketett a keze. Különben egy viczeház mesternél volt hónapos ágya s retket vagy ha éppen pazar kedvében volt, turót vacsorázott. Ebből a vizes lyukból, a mosókonyha mellől indult ki minden reggel a sok nagy ház közé, a mik közül néhányat már kiválogatott magának akkorra, amikor sok pénze lesz s a kiéhezett ember végtelen étvágyával nézte a sok boltot, amit majd mind fölfal, ha egyszer elég pénze lesz ahhoz, hogy a maga kezére kezdjen üzletet.

Igy élt úgy tíz esztendeig s akkor aztán fölmondott a főnökének s a szomszédban bérelt egy kétakkora boltot, mint amilyenben eddig szolgált s bevonult belé, mint egy fejedelem. Sok ládával, szövettekercscsel megrakott kocsi kísérte s hátul egy egylovas szekér hozta a nagy, kétajtós kasszát, amit nyolcz legény czepelt be rudakon a sarokba mindjárt a gázóra mellé. Oda készítették el az irodát is csupa üvegfalból s beállítottak két íróasztalt is. Egy tekintélyeset a főnök urnak s egy kicsi szerényet a fal mellé valami hivatalnoknak, aki majd a könyveket vezeti.

Akkor irta az öreg Glubovitzné levélben, hogy jó volna talán a nagyobbik fiúnak is Budapestre jönni. Csinálja be valahová az öcscse, vagy adjon neki egy kis állást vagy valamit, szerényet. Nem sok kell neki, csak éppen hogy éljen. A fiatalabb Glubovitz erre írt, hogy csak jöjjön a bátyja. Azt gondolta, hogy úgy is szükséges lesz valami megbízható emberre, fölhozta tehát Adolfot és beültette maga mellé az üvegirodába.

A bátyja azonban falusi volt, nem igen ismerte ki magát itt az urak között. Esetlenül, a nagy testü emberek tempós lassuságával mozgott, dörmögve, nagyokat nyelve beszélt s amikor már nehányszor kegyetlenül leszidta az öcscse, óvatosan vigyázott, hogy ne mondjon valami olyast, a mire az megint ostobának meg marhának mondja el. Különben egészen jól elvégezte a dolgát a sok üzleti könyv között, amelyeket mintha egytől-egyig hozzámértek volna; dolgozott három ember helyett. A fiatalabb Glubovitz különben alul tejuveget vágatott az iroda falába s ilyenformán a vásárló nagy úri közönség szemét se zavarta a nagy falusi zsidó, a mint neki dülve a könyveknek, széles háta kifeszült a zsiros, kopott barna kabátból.

Azonközben hire ment a fiatal Glubovitz szép nagy üzletének otthon is, és felkiváncsoztak az öregek. A vén Glubovitz sétálva pipázni akart a szép boltban, a mama pedig csak nézni a sok csipkeholmit és simogatni a szemeivel a selyem és bársonyfélét. Különben azt is irta, hogy szeretné valami jó tanárral megvizsgáltatni magát, mivelhogy napról-napra nehezebbnek érzi a gyomrát meg a lábait s azt hiszi, hogy vízkórsága van. Az idősebb Glubovitz, az Adolf

megijedt erre. Nagy keze reszketve ügyetlenkedett a könyvekben, sűrűen törülte a szemeit egy nagy kék keszkenővel.

- A mama, a mama, - motyogott s idegessé tette az ifjabb Glubovitzot, aki már nem volt ennyire naiv. Rákiabált a nagy aggodalomban egészen belebutult emberre, hogy ne marhászkodjék s fogja be a száját. Azt mondta, hogy ő tovább lát az orránál. A mama föl akar jönni a nyakára, annyi az egész. A vén fiú, az Adolf belebujt a könyvekbe és rázta a fejét.

- Nem igaz, nem igaz.

Hogy mennyire igaza volt Adolfnak, az hamarosan kisült. Az öreg asszony állapotát veszedelmesnek tartotta a tanár s azt mondta, hogy jó lesz mindjárt ott tartani a szanatóriumban. A három Glubovitz visszament a boltba s az öreg, a falusi mindjárt meg is engedte magának azt a gyönyörűséget, hogy sétálva pipált ott, ahol az úri dámák alkudtak a sok cifra semmiségre. Rémulten lökdöste be az üvegtreczbe a kisebbik fia. Mig maga előtt taszigálta, azt mondta neki:

- Parancsoljon beljebb kerülni, tessék...

Nem akarta, hogy észrevegyék, hogy az a nagy csizmás, falusi zsidó az apja. Az Adolf tájékozatlanul, bután bámult reá s csak akkor jött méregbe, amikor az öcscse már künn tárgyalt a dámákkal a boltban. Az apja azonban keményen lehordta:

- Te mindig olyan nagy barom voltál, hogy megijedtek tőled a népek. Igaza van neki. Finom ember kell az üzlethez, finom...

Különben a vénebb Glubovitz fiúnak anyai részről is kijárt a maga porciója, amikor beföttet meg narancsot vitt a szanatóriumba. A nyögős, mindig panaszos öreg asszony se igen válogatta meg a szót, ha ezzel a nagy esetlen ficzkóval beszélt. Sírt, ha megforgatta a feje alatt a párnát s a térdével meglökte az ágyat s azzal aludt el, hogy leszedett a vén fiúról minden becsületet, mig mind nagyobbakat és nagyobbakat pislantott s fáradtan, inkább nyögve tudtára adta a véleményét

- ...Gyula más... Abban örömöm telik... Finom szép üzlete van. Ő maga is urfi... Te utálatos bivaly, úgy lökdösöl, de úgy... - Ilyenkor már nehéz lélekzettel, erősen szuszogva elaludt s a nagy bivaly Adolf, sóhajtva járta körül az ágyat, hogy betakarja a fölfúvódott formátlan testet.

A tanár különben nagyon hallgatagon viselte magát, mint a tudósok általában, hanem egyszer mégis megmondta az Adolfnak, hogy a vén asszonyra már ne igen sokáig számítsanak, mert egyszer csak elmegy. Máskülönben nagyon nehézkes, de ha eljön az órája, akkor olyan fürgén kilibben ebből a világból, mint egy kis lepe. Csak a szívére kell, hogy menjen a víz, - mondta némileg népiesen a tanár úr, hogy az Adolf is megértse - s akkor aztán vége. Akkor nap erőszakkal kellett eltávolítani Adolfot a kis üvegirodából, mert kihallatszott a görcsös, csuklós zokogása a boltba. És ekkor történt meg az, hogy amikor az öcscse már nagyon durván szidta, a vén fiú fölkapta az egyik nagy könyvet s agyon akarta csapni a finom úri boltost. Szerencsére nem sok úri dáma volt az üzletben éppen abban az órában.

A vége pedig az lett a dolognak, hogy egyszer csakugyan a szívére ment az öreg asszonynak a víz. Az öreg Glubovitz már vagy három nap óta mellette volt a szanatóriumban. A két fiú pedig éppen fenn volt a raktárban, amikor lenn a kis üvegbüroban csengett a telefon s a tanár beszélni akart valamelyikkel a testvérek közül. Egy kis szőke segéd szaladt a telefonhoz s aztán meg fel a raktárba elmondani, hogy mi az üzenet; ő maga is izgatott volt egy kicsit s amikor lejött, kocsiért rohant.

Az öregebbik Glubovitz úgy rohant le a kis csigalépcsőn, hogy majd összetörte magát, hátul pedig erélyesen rákiabált a másik.

- Micsoda buta szaladás... senki se kerget...

- A mama, a mama.

- Azzal nem segítsz rajta, ha kitöröd a nyakad.

Akkor már leérkeztek a boltba s a gazda intézkedni kezdett.

- Krausz! Üljön a pénztárhoz. A Liza kisasszony menjen le a pinczébe s mig visszajönnénk, nézze meg a japán selymeket. Ami csak egy kicsit nyirkos, azt külön kell tenni. Majd én aztán gondoskodom róla. Fekete úr menjen a vámházhoz. Hol van Fekete úr?...

Fekete urat előbb elő kellett keresni, mert nem volt a boltban. A vénebb Glubovitz ész nélkül szaladgált künn az udvaron, meg benn a pinczében, mig előkereste valahol. Ugy hozta, mintha rabot sürgetne a bíró elé s izgatottan pusmogott az öcscsének.

- Siess kérlek. Menni kell már.

Mérgesen felelt a fiatalabb Glubovitz:

- Csak intézkedni kell előbb, vagy mi?

A vénebb igazat adott neki, de szorongva leste, hogy vége legyen már a beszédnek. Amikor még egyre halmozta egymásra a sok utasítást az öcscse, szembe került vele a pudli mögé s lihegve, kinban könyörgött neki a szemével, hogy siessen. Az ifjabb Glubovitz pillantása párszor bosszankodva siklott rajta végig, de végre is méregbe jött a gazda s csunyán lehordta az okvetetlenkedő vén fiút.

- Eredj a pokolba! Hagyj nekem békét! Úgy hagynád itt az üzletet, mint kocsis az istállót, hogy pusztuljon benne minden. Szégyeld magad!

- Szégyenlem, de gyere, kérlek szépen. Talán már nem is találjuk életben.

- Hogyne, mert olyan könnyen megy az.

- Elég könnyen, gyere Gyula, gyere.

A fiatalabb most már igazán dühbe jött.

- Hallgass! Nem vagyok kíváncsi az óbégatásodra. Én nem vagyok magadfajta vén szamár, fogd be a szádat. Kérem a Gizi kisasszonyt.

A kisasszony nem igen sietett, s az öregebb Glubovitz a sorsába beletörődve, csendes megadással várt hátul, nekivette a hátát egy oszlop batiszt kelmének.

- Gizi kisasszony, ne mulassa el a napot az inasokkal!

- Nem, kérem.

- De igen, kérem. Ha szüksége van rá az embernek, sehol se találják. Tartsa itt az orrát! Menjen fel a raktárba s a nyári holmiban csináljon egy kis rendet.

Hátul csendes, rekedtes hang szólott bele a beszédbe.

- Gyere már.

Mérgesen riadt rá a vén vidékire a fiatal Glubovitz.

- Intézkedni csak kell! Hivják ide Ferenczet.

Mindenfelé kiabáltak:

- Ferencz! Ferencz! - Hátul pedig sötéten bámult a sok ember közé az öregebb Glubovitz.

Végre elindultak. A fiatalabb testvér az egész uton szidta az öreget. Azt mondta, hogy még ez se jutott eszébe, az se, ilyen hajszában az ember mindent elfelejt... A vén fiú pedig nyögött mellette:

- A mama, a mama...

A szanatoriumban szomorú csend fogadta őket. Mikor az öregasszony szobájához értek, éppen kifelé jött a tanár.

- Már késő, kérem. Meghalt.

Az öregebb testvér neki vágta magát az ajtónak... Lihegett a melle s ordítani kezdett mint egy nagy állat.

- Mama, mama!

Az öcscse csitította.

- Ugyan hallgass! Ne bolondulj meg... Összeszalad a ház...

A komponista.

Az egyenesre szabott rekettye-bokrok közül frissen kavicsozott rázós utra ért a kocsi s belülről idegesen zörgette meg a kocsis háta mögötti ablakot az egyik utas.

- Lassan! kirázod a velőt a fejemből.

Hátul mind inkább homályba veszett a palafedelű nagy ház. Egybefolytak rajta az ablakok s szürkült a falában a vörös téglá; mikor fölértek egy kis kaptatóra, már geometriai vonalakkal egymásba görbülő cifra figura lett a ház körül kiczirkalmazott nagy kert is és az orvosság-szagot legyűrte a friss széna meg a páfrány meg levendula meg rezeda, ami a földekről és körös-körül a szegény zöldséges asszonyok kertjeiből kiáradt. S hogy egyszerre vége legyen még az emlékek is, csendes permeteg indult meg, föllocsolta a port s nedves, esővizes meleget lehelt be a kocsiba. Az urak megállottak, leeresztették a kocsi fedelét és az egyik, a betegebb forma levette még a kalapját is.

- Meghülsz, minek gyerekeskedel?

- Dehogy. Nem is képzeled, hogy milyen jól esik. Érzem, hogy hogyan melegedik át a koponyám és eláll benne a fájás. Azok odalenn soha se bántak velem ilyen gyöngéden. - Valamin gondolkozott, de úgy megerőltette a munka, hogy könnybe lábadtak a szemei.

- Min töröd a fejed? - kérdezte a másik.

- Valami hasonlaton és nem jut az eszembe semmi. Pedig minden munkám tele van hasonlatokkal és micsoda friss és találó valamennyi. Ugy voltam azzal mindig, hogy a kép mellett rögtön ott láttam a másikat is, amit ha nekem úgy tetszett, melléállítottam. Hát egészen elbutultam ott lenn? No nézd csak...

- Ne erőlködj. Minek?

- Akarok, akarok...

- Hiszen nem fontos az, hogy most képeket keresgélj. Amiket összeirtál, abban se az volt a lényeg.

- Nem, de sokat magyaráztam vele. Iskolát csináltam abból, hogy nem sokat beszéltem, hanem az ismeretlent megvilágítottam az ismeretessel. Most is írnak még így? Mióta nem olvastam, Istenem, Istenem, mióta...

- Majd minden megjön idővel...

- Megvan! Ez az eső mosolygás, gyermek mosolygás, ártatlan, jóteknő. Ahogy pedig odalenn azok a hóhérok szapultak, az röhögés, durva, utálatos, állatias, a mit a lótól tanult el a goromba lelkű ember... Aztán hová megyünk most?

- Anyádhoz. Vár már. Nagy lesz az öröme szegénynek, hogy ilyen szépen meggyógyultál.

- Igen, igen.

Lassan zökögött rá egyik kavicsról a másikra a kocsi s mire leértek a város alá, elállott az eső. A beteg ember egy kicsit elszunnyadt; társa plédet terített a térdére, összegombolta mellén a kabátot s gyér, szőke szakállát lesimította egy könnyű legyintéssel. A közben olyan szomorúan nézett reá, hogy belelányult a bánatba az arcza. Mikor egy nagyobb zökkenésnél fölriadt, már mosolygott.

- Aludtál egy kicsit.

- Fáradt vagyok, pedig az, hogy itt ülök a kocsiban, csak nem munka.

- Majd megerősödöl.

- Meg, meg, csak egy kicsi tintát lássak, mindjárt jobban érzem majd magam. Annyi mondanivalóm van... Tervezek egy nagy regényt, nagyot, széles, szociális alapokon, úgy épül föl majd, mintha csupa mázsás kőből raknál össze egy nagy házat, aminek a tetején amorettek csókolóznak. Mert egy idill lesz a mellett az egész. Gyermekszeretem... Különben nem tudom még, nem tudom, nem is egészen tiszta még a dolog... Ez a nagy bűzös verestéglaház is benne lesz a sok üvegcsével, a min mind apró czédula van, és a tusok, meg a lepedők... Majd megírjuk... Az lesz a kegyelemdöfés a szanatóriumoknak. Azután már nem létezik több. Szétveri a fundamentumát a tömeg, ha meghallja, hogy mit akarnak építeni föléje azok a rablók... Kérlek, most, hogy egy pillanatra elszunnyadtam, már róluk álmodtam. Borzasztó, hogy mit csinálnak ott az emberekkel. Egész csomó volt ott olyan, aki már alig volt néha-néha észnél. Egy öreg muzsikus, valami komponista, aki úgy látszik igen sokat komponált egész nap egy roppant nagy zsölyében ült s a padlót bámulta. Egy szó nem sok, de annyit sem szólt. Ha fölnyitotta a száját, üvöltött, mint az állat s aztán kimerülten hátraesett. Én segitettem néha rajta, míg meg nem borzadtam tőle, de azután be sem tudtam menni hozzá. Kérlek szépen, nem csoda. Én elvégre a könyörület embere vagyok, hanem a könyörület egy bizonyos pontnál megszűnik vagy pedig másképpen nyilvánul, mint ahogy ezek a gazemberek csinálják a dolgukat. Egy golyó... jól irányozva, éppen a vakszemnél be, azután az agyvelőn keresztül ki a tulsó oldalon.

Valamicskét kiegyenesedett az ülésen. A barátja támogatta. Mikor erőre kapott, újra beszélt, kinosan lihegve, nagy pauzákkal, a mialatt begyült a tüdejébe a levegő, ami a következő mondat elmondására szükséges volt, az agyába pedig az a kis logika, ami nélkül szertebesztelt volna, éppen mint ahogy nézett kifelé, mindenfelé, mintha örökké keresne valamit.

- Te persze nem érted. Nem igen sok bajod van az eszeddel. A hivatalt el lehet látni a nélkül is. De az a komponista megijesztett. Tudod, én is komponálok, nem muzsikát, de engem meg a betű zavar össze... Például, hogy a b-nek jobbra van a hasa, a d-nek pedig balra, meg ilyen számárságok.

Indulatosan rákiáltott a kocsisra. - Álljon meg!

Mikor már állottak, keservesen panaszkodni kezdett:

- Úgy zúg, zúg minden.

- Szedd össze magad egy kicsit.

- Igen, hát mit mondtam?

- Ne törődj vele.

- De igen fontos. Gyere le, járni akarok.

Nyögve szállott le a kocsiról s a barátjára támaszkodva megindult a gyepen, az árok mellett. Mikor pár lépést mentek már, fáradtan megállott s halkán, titkolózva beszélt.

- A kocsis ne hallja, amit mondok. Az ilyen barom nép meg nem érti meg mélyebben az embert.

- Beszélhettél volna francziául.

A beteg ember fáradtan tépelődött valamin, amit nem értett meg s szorongva ismételte: - francziául, francziául, úgy már nem tudok. De hát ez mindegy. Arról van szó, kérlek, hogy az a komponista megijesztett. Néha, ha hosszasan néztem, lassan-lassan átváltozott a feje éppen olyanra, amilyen az enyém. Akárcsak a tükörbe néztem volna. Hátha egyszer ilyen leszek én

is. Úgy mozog a fejem a nyakamon, mintha dróthoz lenne fűzve és úgy bámulok majd a világba, hogy semmit se látok. Akkor aztán újra a te dolgod következik. Állj meg. Esküdj.

- Mire?

- Amit én kérek tőled, azt meg kell tenned. Én nagyon, de nagyon megijedtem a komponistától, nem akarok olyan lenni. Ha egyszer látod, hogy olyan bután bámulok rád, mint ahogy ő meredt reám, lőjj agyon. Szó nélkül... Csókolj meg előbb, vagy még azt se, utálatos az olyan fej, amiben megbomlott a velő; csak lőjj agyon. Én talán félnék, vagy nem tudnám felfogni a dolgokat... Esküdj...

- Fiam, ne beszélj ilyet.

- Addig nem megyek tovább.

Kimerülten roskadt le a gyepre s bágyadt könyörgéssel nézett föl a szép szál emberre, aki lehajolt utána.

- Elpusztulok itt, de nem megyek. Esküdj meg...

- De ez bolondság. Értsd meg.

- Nem igaz. Te nem láttad azt az embert. Nem akarok olyan lenni.

- Meggyógyulsz.

- Akkor ugyis mindegy. Veszed a revolvért s elvégzed helyettem a dolgot s aztán ledobod mellém a földre. Biztosítani akarom magam. Esküdj meg...

- Majd beszélünk róla.

- Nem megyek tovább. Nem... Vakon nem mehetek bele a világba. Igérd meg. Mondd, hogy becsületedre...

- Ne kívánj ilyet, örültség.

- Csak annyit mondj, hogy igéred.

- Gyerünk.

- Nem megyek.

Az egészséges ember elkényszeredve nézett le a betegre, tanácstalanul állott s annyira meggyötörte a kínos állapot, hogy beleizzadt. Végre is intett a fejével, hogy jól van. Erre föltápaszkodott a földről a beteg s megindultak a kocsihoz vissza. Mig odaértek, folyton bizonykodott.

- Férfi vagy, bizom benned, férfi vagy...

A párnán újra elaludt. Szaggatottan lélegzett s ritkás szakálla lobogott. Mikor a barátja egyszer föléje hajolt, hogy kisimítsa szeméből a haját, halálos rémülettel riadt fel s fuldokolva nyögött:

- Még ne, még ne...

A szerző.

A színház éhes volt már valami örült nagy sikerre. Esztendők óta csak úgy élt valahogy nagyon szegényesen, nem volt egyetlen olyan estéje se, a melyen kijött volna a sodrából a publikum s lármázott volna egy kicsit. A színház nem beszélhetett magáról. Olyan igazi hétköznapi intézet féle lett, amit megszoktak az emberek, mint az ebédet meg a vacsorát, kopott, fakult. Egy óriás, ötven esztendőben egyszer lehetséges tombolás kellene neki, hogy beszéljenek róla, hogy divatba jöjjön, és uralkodjék minden más teátrumok felett. Sóvárgás, éhség volt már a vágyakozás erre az estére. A legutolsó kórlista, a ki nem tudott nevet adni a vágyának, szintén érezte, hogy kapkod valami után; ragadós volt a láz, valóságos erőszakoskodás. A körmükkel akartak kiásni valamit a semmiből.

Az igazgató mindennap korán jött a színházhoz. Az ócska szekrényekből maga elé rakott egy nagy csomó régi darabot, s lázasan kutatta közöttük a gyöngyöt. Ebben a hajszában elvesztette a judiciumát. Le, le szalad a színpadra, föltaszírgált maga előtt a meredek, csavaros lépcsőkön egy-egy rendezőt vagy színészt, a kit éppen galléron foghatott és jeleneteket olvasott föl neki egy rongyos, fakóbetűs könyvből. Mikor már más is hallgatta, rendesen kitűnt, hogy sületlenségen akadt meg a szeme. Bosszankodott s a kincskereső konokságával bújta tovább a régi írásokat, a melyek már esztendők óta heverték a nagy almáriumokban. Aztán szétosztotta a darabokat, csákányt adott a mások kezébe is, hogy csak vájják a sziklát, majd csak ráakadnak az aranyra, a minek ott kell lenni valahol.

Egy reggel az egyik rendező nem minden szó nélkül adta vissza a rábízott darabot.

- Nézze öregem, mondta, ez itt mintha ígérne valamit. Roppant egyszerű, úgy folyik, mint a Duna, nagy mederben szélesen, lassan, de hatalmas.

- Olvassuk!

A darab tényleg nagyon érdekes munka volt. Klasszikus igazsággal elbeszélte történet, a melyben mintha csak úgy találomra eresztették volna le háromszor a függönyt, talán ott, a hol az író már kifáradt. Nagy, a közönség átlaga előtt ismeretlen nyomorúság volt megfestve benne, egy fiatal ember tragédiája, a ki mert türelmetlenül szerelmes, elvesz egy szép, szegény és ostoba leányt s aztán züllik, megöli az asszony butasága. A vége szegényember-halál, olyan, a milyent a mosónék szoktak berendezni maguknak. Egy csomó szén kekes, gyilkos lánggal pislog a kályhában s egy kis görccsel, önkívületben átvándorol az egész familia a siralom völgyéből valami másik völgybe. Egy naiv léleknek hallatlan vakmerősége volt az egész munka. Szuverén megvetése minden dramaturgiának, új iskola, a mi a régiből éppen csak azt vette át a drámába, hogy beszéltette figuráit; egy kiszámíthatatlan alkotás, a mi, ha akad olyan elszánt ember, a ki színpadra viszi, vagy rettenetes nagyot bukik vagy egyenesen fölmagasztosul, mint a szentek. Az pedig, a ki írta, vagy nagyon sokféle fából faragott talentum, vagy a világ legártatlanabb zsenije, a ki semmiről sem tehet, arról se, ha megpofozzák az előadás után s arról se, ha az ölébe kapja a publikum s a karjaiban hordozza meg, mintha Messiás lenne, a ki megszületett mindnyájunk jóvoltára.

A két borotvált képű színházboltos sunyin pislogott össze. Egyik se akart előre nyilatkozni; már az járt a fejükben, hogy egymás nyakába sózzák majd a felelősséget s elkaparintják egymástól a fölfedezés dicsőségét.

- Megvesznek valamennyiünket.

- Leszednek a színpadról. Megcsókolnak.

- Bolond, ámbár az is megeshetik.

- Előadjuk?...
- Próbáljuk meg. Mit veszthetünk vele?
- Irasson hát az atyafinak... hogy hívják?
- Tóth Balázs.

- ...hogyan előadjuk a darabját s tíz százalékot kap s ha lecsepülik, hát magára vessen.

És lázba jött az egész színház. Előbb egy kicsit hidegen fogadták a színészek a darabot. Megborzongtak tőle. Aztán belemelegedtek, törték magukat utána, délelőtt, délután próbálták, a lélegzetüket is visszafojtva, lesték egymás ajkain a szót, megdöbbenve a képtől, a mi ebből a sötétségből kidomborodott, aztán sietteték az előadást, át akartak esni rajta vagy erre, vagy arra; készületlenül is nekimentek volna már; vénjét, fiatalját egyformán vissza kellett tartani. A közönség is érdeklődni kezdett. Tóth Balázsról százféle híresztelés kelt szárnyra. Bizonyosat nem tudott senki. Mondták ezt, mondták azt, vidékről is jöttek levelek, hogy egy ideig a Bánságban lakott, aztán Debreczenbe ment, tovább is kísérték az útján, de egyszerre csak nyoma veszett. Ő maga nem bűjt elő, valósággal kurrentálni kellett, hogy csak valahogy nélküle ne essék meg a première.

Az előadás előtt két nappal érkezett tőle levél a színházhoz. A titkár végigkiabálta vele a folyosókat, míg eljutott vele az igazgatóhoz.

- Megvan, megvan!

- Ki?

- Tóth Balázs... Direktor úr, itt van Tóth Balázs. Itt a levélben... Azt írja, hogy küldjünk neki tizenhat forintot, mert másképpen nem tud följönni a darabjához. Kért ott mindenféle pénzt, de nem adtak, hát kénytelen alkalmatlankodni...

Az előadás előtt alig néhány perczczel érkezett meg Tóth Balázs. Félénk egy kopott ember volt. Tétován bámúlt bele a világba. Közönyösen, minden érdeklődés nélkül járt a színpadon, óvatosan kikerülve mindent s fény nélküli nagy szeméit le-lecsukta egy-egy hosszú pillanatra, mintha bántotta volna a sok gázláng fénye. Már majdnem föl húzták a függönyt, a mikor mégis ráhatározta magát, hogy kér valamit attól a barátságos embertől, a ki olyan szívesen vezetgette erre-arra.

- Itt van a feleségem is, meg a gyermekek. Könyörgöm, ha valami helyet kaphatnának...

- Hol vannak?

- Itt túl a vendéglőben, a hova beszállottunk...

Egy rongyos csapszékből kellett előkeríteni őket. A zenekarba tettek be még egy pár széket nekik s a zsúfolt színházban egyszerre kitalálták, hogy kiket vezetett be a szőnyegajtón a titkár. Egyszerre zsongani kezdett az egész ház, az asszonyok fölágaskodtak, egymás feje fölött nézték meg azt a kidúrodott ajkú, széles orrú, durva kezű asszonyt, a ki a székeken a gyermekekkel egyetemben elhelyezkedett. Egyszerre hangos lett a csalódás. - Hát ilyen? Az író felesége? - Valamit megsejtett a zsidongásból az asszony is, mert félénken hátrapislogott, olyanforma alattomos pillantással, mint a megriasztott állat. Szeretett volna kimenekülni innen, a hol annyian nézik s magában szidta az urát, hogy minek csinál ilyen ostobaságokat. Így ideczepeli őket ennyi ember közé...

De már föl húzták a függönyt. Egy-két szék ülését még lecsapták itt-ott, gyorsan elkészült egy csöndes félórára a publikum s fönn a színpadon megindult a szegényes, végtelenül egyszerű, megdöbbenően igaz akció. A közönség összezsugorodott, a lélegzetét visszafojtva hallgatott; megállottak, mint valami nagy szárnyú madarak, lankadtan lehullottak a legyezők. A

levegőben tisztán lehetett hallani egy betévedt dongót, a publikum idegesen kapkodta a fejét föl a mennyezet felé s mikor a színpadon a szegény diurnista, a passzív nyomorúlt, valami keserves megpróbáltatás terhe alatt összeroskadt és az asztalra esve sírni kezdett, sóhajtani kezdett a földszint. A közönség belebolondult az emberébe. A blazirt főváros egyszerre gyermek lett. Megvette a levegő, a mi kiáradt a színpad nyomorúságából, megindult a szegény ember útján s aztán nem hagyta el egy pillanatra se. Megütődött kissé, mikor rapszodikus tempóban ott bocsátották le a függönyt, a hol legkevésbé várta, de aztán megértette a dolgot. Ez egy olyan történet, a mi akkor igaz, ha nem szceniozzák furfangos színpadi emberek, maga a világ, az élet; és fölállott az egész nép, tombolt a színház, valósággal őrzöngött ez a sok ember, hogy az asszony elől a zenekarban reszketve bámult szét az egész házban.

Mikor egy színész meg egy színésznő között kijött Tóth Balázs és meghajtotta magát, egy pillanatra csönd lett. A rendező fekete kabátért szaladgált, hogy ráadják ebben az ünnepi momentumban, de a direktor visszakiabálta.

- Hagyja, maradjon olyan a milyen... Így szép az.

És a szerző úgy jött ki a közönség elé, ahogy kiszállott a harmadik osztályú vasúti kocsiból. Hosszú nagykabát volt rajta, tele fehér szőrrel, mert az úton magára vett még egy pokróczot is, a lábain szélesre taposott nagy sáros csizma, behúzva a szűk nadrág alá, a nyaka körülcsavarintva egy nagy piros sálba, a minek a két vége elől a kabáton lógott, az egyik kezéből sehogyse eresztette ki a sapkáját, mintha félne, hogy ennyi ember között ellopja valaki s esetlenül hajlongott. Az arcát elöntötte a vér; mialatt még jobban kiszöktek a pofacsontjai, a szája folyton járt, mintha mondott volna valamit s komikus lett volna, ha nem olyan végtelenül szántalmas, éhes, betegformájú ember. A csöndre egyszerre még hangosabb lett a tombolás. Az asszonyok kendőket lobogtattak, egész csomó rózsát, szegfűt dobáltak neki föl a színpadra, a gyöngé dobók virágai csak a zenekarig jutottak s behullottak a kótatartók közé; tapsolt, a padlót verte az egész színház s nem akarták visszaengedni a színpad mögé a szegény vedlett embert. Mikor lassan lefelé indult a vasfüggöny, dühöngve tiltakoztak az erőszak ellen s Tóth Balázsnak még a kis ajtó mögé is ki kellett jönni néhányszor, a míg lassan-lassan lecsöndesedett a tömeg.

Odabenn reszketve esett le egy székre. Az igazgató szorongatta a kezeit s ugrált körülötte, simogatva még a pillantásával is ezt a csodaembert.

- No, ugy-e jól tettük, hogy kiástuk. Nagy dolog, óriási dolog...

A szegény ember hitetlenül bámult maga elé, mintha álmodnék.

- Nem hittem, nem hittem...

Tovább is még folyton nőtt a siker. Hallatlan lett, csudát művelt a publikum. A darab végén már vonszolni kellett ezt a szegény nehézlábú embert. A közönség sem akart hazamenni. Mikor már ürült a színház, ugyanaz a publikum rohanta meg a pénztárat, a mely végignézte a darabot. Látni akarták holnap is és nagy tömegben gyűltek össze a színpadi bejárónál, éljenezve azt a félszeg, hosszú, sovány embert, a ki a direktorra támaszkodva, botorkált lefelé a lépcsőkön, folyton azt hajtogatva:

- Nem hittem, nem hittem.

Mikor este már egy kicsit ivott, akkor eredt meg a nyelve:

- Azt hittem, hogy az lesz a végem. Bedugom egy este a kályha szelelőjét, megtömöm szénnel, aztán reggelre fölfordulunk mind. Hát írtam: gondoltam, majd megsajnálnak, a kik itt maradnak.